

Ο ΛΑΞΕΥΤΟΣ ΤΑΦΟΣ Δ' ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ*

Τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1977 κατὰ τὴ διάρκεια σωστικῶν ἀνασκαφῶν¹ στὰ ΝΑ τῆς ἀρχαίας Πέλλας ἀποκαλύφθηκε, μαζὶ μὲ δοκτῷ ἄλλους τοῦ ἕδιου τύπου, ὁ ὑπόγειος λαξευτὸς τάφος Δ'². Ὁ τάφος ἦταν διθάλαμος, καμαροσκέπαστος, μὲ μακρόστενο δρόμο μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἰσοδο, ποὺ ἔχει κατεύθυνση Β-Ν σὲ σχέση μὲ ἀρχαῖο δρόμο³. Βρέθηκε ὅπως οἱ ὑπόλοιποι δοκτῷ στὴν ἕδια περιοχή, ἀλλὰ νοτιότερα ἀπὸ τὸ λεγόμενο ἀνατολικὸν νεκροταφεῖο τῆς πόλης, στὸ ὅποιο μέχρι τώρα εἶχαν ἀνασκαφεῖ τάφοι διαφορετικοῦ τύπου —λαξευτοὶ κιβωτιόσχημοι καὶ κεραμοσκεπεῖς—παλιότεροι, ἀλλὰ καὶ σύγχρονοι μὲ τὴν ὁμάδα τῶν θαλαμωτῶν.

Μὲ τὶς ἐκσκαφές τοῦ Ὀργανισμοῦ ‘Υδρεύσεως ἐντοπίστηκαν ἀρχικὰ οἱ παρεὶς τοῦ δρόμου τοῦ τάφου. Ἡ ἐμφανῆς διαφορὰ τοῦ καστανοῦ χώματος, μὲ τὸ ὅποιο εἶχε ἐπιχωσθεῖ ὁ δρόμος καὶ τοῦ ὑπόλευκου μαλακοῦ βράχου στὸν ὅποιο εἶχε λαξευτεῖ, βοήθησε στὸν ἐντοπισμό. Μὲ τὴν ἀποχωμάτωση διαπιστώθηκε πώς ὁ δρόμος ἀρχίζει 2 μ. νοτιότερα ἀπὸ τὴν νότια παρειὰ τῆς τομῆς Ο.Υ.Θ., κατέβαινε μὲ ἔντονη κλίση ὥς τὸ βάθος τῶν 3,20 μ. καὶ κατόπιν συνέχιζε πρὸς Β., πρὸς τὴν εἰσοδο τοῦ τάφου σὲ μῆκος 5,70 μ.

* Τὴν ἔφορο ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Σιγανίδου εὐχαριστῶ θερμά γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς δημοσίευσης. Εὐχαριστίες ὁφείλω ἐπίσης γιὰ τὶς παρατηρήσεις στὸν κείμενο στὸν ἔφορο κ. Π. Θέμελη καὶ τέλος γιὰ τὴ βοήθεια τοὺς στὴν ἀρχιτέκτονα κ. ’Α. Ξεναρίου γιὰ τὸ σχέδιο I τοῦ τάφου, τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Κ. Τροχίδη γιὰ τὰ σχέδια τῶν ἀγγείων, τοὺς συντηρητές τῆς Ἐφορείας γιὰ τὴ συγκόλληση τῶν ἀγγείων καὶ τὸ φωτογράφο τῆς Ἐφορείας κ. Χ. Γιαβανίδη γιὰ τὴ φωτογράφηση τῶν ἀντικειμένων τοῦ τάφου.

1. Οἱ σωστικὲς ἀνασκαφές ἦταν μεγάλης κλίμακας καὶ διφείλευτων σὲ ἐργασίες τοῦ Ὀργανισμοῦ ‘Υδρεύσεως Θεσσαλονίκης: Διάνοιξη αἰνιακας μέσα στὴν ἔκταση τῆς ἀρχαίας πόλης μῆκους 1,5 χλμ. καὶ πλάτους 5 μ. γιὰ τὴν τοποθέτηση μεγάλου ὑδρευτικοῦ ἀγωγοῦ ποὺ θὰ μετέφερε νερὸ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς Ἀραβησοῦ στὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης.

2. Ἡ δονομασία μὲ αὖξοντες ἀλφαριθμητικοὺς ἀριθμοὺς δόσηκε ἀνάλογα μὲ τὴ σειρὰ ἀνασκαφῆς τῶν τάφων.

3. Τὴν ἕδια κατείθυνση εἶχαν καὶ οἱ δρόμοι τῶν ὑπολοίπων δοκτῷ λαξευτῶν τάφων. Γιὰ τὴ σχέση τοὺς μὲ ἀρχαῖο δρόμο βλ.: α) Φ. Πέτσα, ‘Ο τάφος τῶν Λευκαδίων, ἐν Ἀθήναις 1966, 21, ὑποσ. 3. β) D o n n a K u i t z - J o h n B o a r d m a n, Greek Burial Customs, London 1971, 274. γ) καὶ τὸ πρόσφατο, εἰδικὸ γιὰ τὸ θέμα, βιβλίο τῶν Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, ‘Ελληνιστικοὶ λαξευτοὶ τάφοι Βέροιας, Ἀθῆναι 1980, 107.

μὲ εἰλαφρὰ κατηφορικὴ κλίση. Τὸ πλάτος του ἦταν στὴν ἀρχὴ 1,10 μ., ἐνῷ μπροστὰ στὴν εἰσόδο τοῦ τάφου ἔφτανε τὸ 1,33 μ.

Ἐξαιτίας τῶν καταστροφικῶν ἐργασιῶν τῶν μηχανημάτων ἦταν δύσκολο νὰ γίνει ἀντιληπτὴ ἡ ἀκριβὴς μορφὴ τοῦ δρόμου καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιο γινόταν ἡ κάθοδος στὸν τάφο. Μὲ βάση τοὺς δρόμους τῶν ὑπολοίπων τάφων, οἱ ὅποιοι δὲν καταστράφηκαν καὶ στοὺς ὅποιους εἶχαν παρατηρηθεῖ μεγάλες κλίμακες λαξευμένες στὸ βράχο ἢ καὶ ἀπλές ἀπότομες ἐπικλινεῖς προσβάσεις, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πώς μιὰ ἀνάλογη λύση, ἵσως ἡ δεύτερη, ἴσχυσε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ τάφου Δ'.

Eἰκ. 1. Ἡ εἰσόδος τοῦ τάφου.

*Eἰκ. 2. Προθάλαμος. Λυτικὴ κλίνη.
Ἡ κάλπη μὲ τὰ καμένα δστά.*

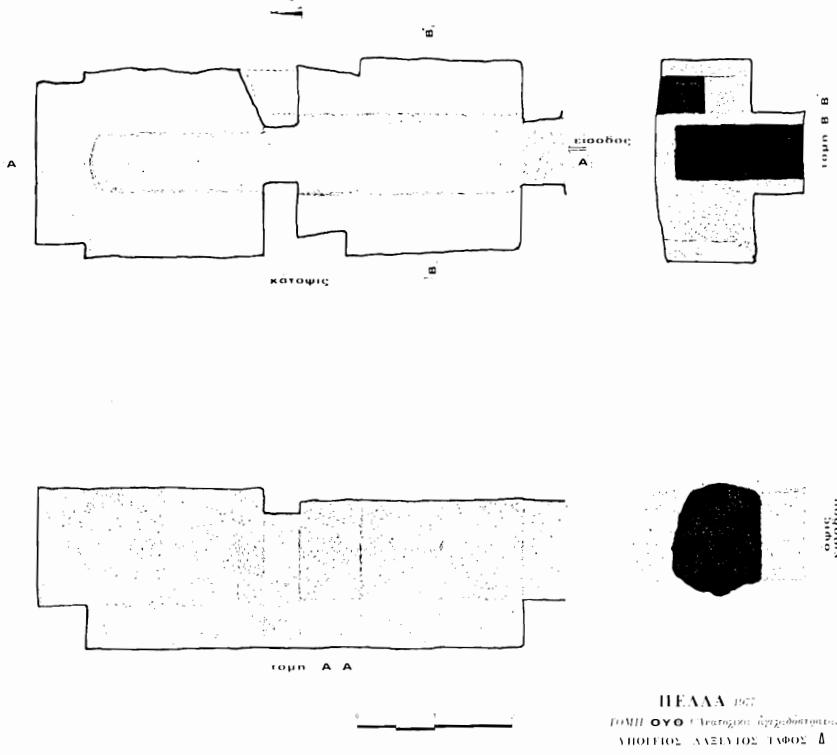
Ἡ εἰσόδος τοῦ τάφου ἀποκαλύφθηκε σὲ βάθος 3,20 μ.¹ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ἄθικτη καὶ φραγμένη μὲ ἀρχιτεκτονικὸν ὄλικὸν σὲ δεύτερη χρήση ἐπάνω καὶ ἀργοὺς λίθους κάτω (βλ. εἰκ. 1), ποὺ πίσω τους ἔκρυβαν δύο λιθόπλινθους. Μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ὀρχιτεκτονικοῦ ὄλικοῦ καὶ τοῦ ψηλότερα τοποθετημένου λιθόπλινθου ἀποκαλύφθηκε τὸ λαξευμένο στὸ μαλακὸ βράχο θυραῖο ἄνοιγμα, χωρὶς καμάτη ἀλληλ ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωση στὴν πρόσοψη καὶ μὲ κατεστραμμένα σὲ μεγάλο μέρος τὸ πλευρικὰ τοιχώματα.

Ἐσωτερικὰ ὁ τάφος χωριζόταν σὲ δύο διαδοχικοὺς μακρόστενους χώρους, τὸν «προθάλαμο»², ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσόδο τοῦ τάφου, καὶ τὸν κυρίως

1. Στὰ 3,20 μ. βρέθηκε τὸ ἀνώτερο τμῆμα τῆς εἰσόδου.

2. Οἱ ὄνομασίες εἰναι αὐτὲς ποὺ εἶχαν δοθεῖ στοὺς χώρους κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς καὶ δὲν προύποθέτουν διάκριση στὴ λειτουργία τους. Βλ. καὶ Σ. Δρούγοι - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 111, ὑποσ. 8.

«θάλαμο», στή συνέχεια, ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν μὲ δρθογώνιο λαξευτὸ ἄνοιγμα καὶ εἶχαν λαξευτὴ ὁροφὴ σὲ σχῆμα καμάρας κατεστραμμένη σχεδὸν δόλοκληρωτικά¹ (βλ. σχ. 1). Ο προθάλαμος ἔφερε κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς του δύο λαξεύματα σὲ σχῆμα κλίνης. Τὸ βόρειο τμῆμα τους, διαστάσεων 1 μ. × 1,20 μ., ποὺ ἦταν στενότερο λόγω τῆς

Σχ. 1.

εἰσοχῆς τῶν πλευρικῶν τοιχωμάτων, χρησίμευε σὰν ἕνας ἀνεξάρτητος χῶρος ταφῆς, ὅπως καὶ ἡ μεταγενέστερα λαξευμένη κόγχη, πάνω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ κλίνη. Στὸ θάλαμο οἱ «κλίνες» εἶχαν λαξευτεῖ στὶς τρεῖς πλευρές, τὴν ἀνατολική, βόρεια καὶ δυτικὴ σὲ μορφὴ Π, ἐνῶ ὁ διάδρομος στὸ κέντρο του ἦταν σὲ ἐλαφρὰ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ αὐτὸν τοῦ προθαλάμου. "Οπως

1. Στὶς πλευρές τῶν θαλάμων μποροῦσε κανεὶς νὰ δεῖ τὴ γένεση τῶν «καμαρῶν», οἱ δοποῖες εἶχαν ὑποχωρήσει μαζὶ μὲ ἔνα μέρος τῶν πλευρικῶν τοιχωμάτων παλιά, ἀλλὰ καὶ πρόσφατα ἐξαιτίας τῶν κραδασμῶν τῶν μηχανημάτων τοῦ Ο.Υ.Θ.

φαίνεται ἀπὸ τὴν κάτοψη τοῦ τάφου οἱ δύο χῶροι παρουσιάζουν παραπλήσια διαμόρφωση καὶ ἐπαναλαμβάνουν τὸ τυπικὸ σχέδιο ἐνὸς ἀπλοῦ μονοθαλάμου¹. Εἶναι γι' αὐτὸ δύσκολο νὰ κρίνει κανεὶς ἂν ἔχουν λαξευτεῖ ταυτόχρονα ἢ ἀρχικὰ διπροθάλαμος καὶ στὴ συνέχεισ ὁ θάλαμος, ὅταν προέκυψε ἀνάγκη ἐπέκτασης χώρου. Ἀνάλογα καὶ στοὺς σύγχρονους διθάλαμους τάφους τῆς Βέροιας δὲν φαίνεται νὰ ἴσχυει ἔνας γενικὸς κανόνας. Ὅπαρχουν παραδείγματα ὅπου ἡ λάξευση τῶν θαλάμων ἔγινε σύγχρονα καὶ ἄλλα ὅπου ὁ δεύτερος θάλαμος διαμορφώθηκε σὲ ἑπόμενη φάση.

Ο τάφος περιεῖχε τόσο ἑνταφιασμοὺς ὃσο καὶ καύσεις. Οἱ καύσεις παρατηρήθηκαν μόνο στὸν προθάλαμο, δύο στὴ δυτικὴ κλίνη, μία στὴν ἀνατολικὴ καὶ μία στὴν κόγχη πάνω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ κλίνη.² Η προετοιμασία τῆς πυρᾶς καὶ οἱ ἴδιες οἱ καύσεις πρέπει νὰ ἔγιναν ἔξω ἀπὸ τὸν τάφο³, σὲ σημεῖο ποὺ δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ ἐντοπιστεῖ, ἔξαιτίας τοῦ σωστικοῦ χαρακτήρα τῆς ὀνασκαφῆς. Μέσα στὸν τάφο τοποθετήθηκαν μόνο τὰ ὑπολείμματα τῶν καμένων δστῶν καὶ μαζὶ τους τὰ κτερίσματα, ποὺ δμως δὲν ἔφεραν ἵχνη καύσης. Η τοποθέτησή τους ἦταν περιθωριακή, στὰ ἄκρα τῶν κλινῶν, ὥστε νὰ μὴν ταράζουν τὶς ἥδη ὑπάρχουσες ταφές. Τὰ δστὰ τῆς καύσης στὸ νότιο ἄκρο τῆς δυτικῆς κλίνης ἦταν τοποθετημένα σὲ πήλινη κάλπη μαζὶ μὲ ἔντεκα χρυσὰ φύλλα βελανιδιᾶς (εἰκ. 2). Τὰ δστὰ στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἴδιας κλίνης, στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς καὶ στὴν κόγχη ἦταν ἀπλῶς συγκεντρωμένα (εἰκ. 3).

Οἱ ἑνταφιασμοί, ἀπὸ ἔνας σὲ κάθε κλίνη, τόσο τοῦ προθαλάμου ὃσο καὶ τοῦ θαλάμου, είχαν γίνει ὅλοι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο: οἱ νεκροὶ είχαν τοποθετηθεῖ μὲ τὸ κεφύλι πρὸς Ν³ πάνω σὲ φορεῖα⁴, ὅπως μαρτυροῦν τὰ σιδερένια καρφιά, ποὺ σὲ μιὰ περίπτωση—στὴν ἀνατολικὴ κλίνη τοῦ προθαλάμου—βρέθηκαν κανονικὰ διατεταγμένα μαζὶ μὲ ὑπολείμματα ξύλου. Γύρω ἀπὸ τὰ φορεῖα ἡ πάνω σ' αὐτὰ είχαν τοποθετηθεῖ τὰ κτερίσματα, ἐνῷ στὶς καύσεις ἀπλῶς είχαν συγκεντρωθεῖ μαζὶ μὲ τὰ δστά.

1. Γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν λαξευτῶν τάφων καὶ εἰδικὰ τῶν διθαλάμων βλ. Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, ὁ.π., 107-114.

2. B.L. D. Kurtz - J. Boardman, ὁ.π., 275: «At Lefkadia and Salonica the pyres were indentified behind the tombs».

3. Οἱ σκελετοὶ σώζονται, ἀν καὶ σαθροί, στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ κλίνη τοῦ θαλάμου. Αὐτὸς τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ προθαλάμου είχε τελείως διαλυθεῖ, ἐνῷ στὴν ἀνατολικὴ κλίνη βρέθηκε μόνο τμῆμα τοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ πρὸς τὸ νότο.

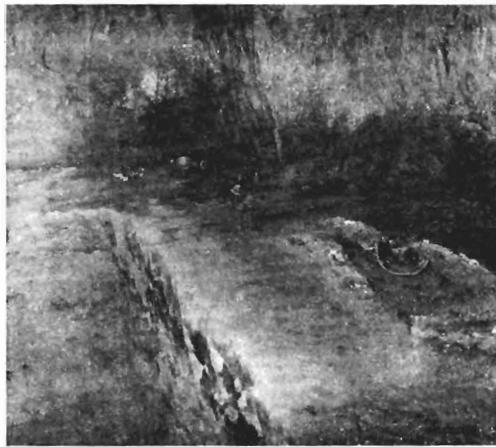
Τὰ δστὰ τοῦ νεκροῦ στὴ βόρεια κλίνη τοῦ θαλάμου βρέθηκαν συγκεντρωμένα στὸ κέντρο τῆς κλίνης.

4. Ἀπὸ τὰ φορεῖα σώθηκαν ὑπολείμματα ξύλου τόσο ἐπάνω στὰ καρφιά ὃσο καὶ στὶς κλίνες. Ἀνάλογα παραδείγματα καὶ μὲ ἀναπαράσταση στοὺς Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, ὁ.π., 174, ὅπου καὶ δλη ἡ παλιότερη βιβλιογραφία.

Τὰ κτερίσματα τῶν ἐνταφισμῶν καὶ τῶν καύσεων μποροῦν νὰ καταταγοῦν στὶς ἀκόλουθες κατηγορίες¹: ἀγγεῖα, κοσμήματα (χρυσὰ φύλλα, δανάκη, πόρπη, στλεγγίδες, μολύβδινες πυξίδες), διάφορα (στὴν κατηγορία αὗτῇ ἐντάσσονται τὰ ὑπόλοιπα εύρήματα τοῦ τάφου, δπως θραύσματα εἰδωλίων, ψαλίδι, αἰχμὴ καὶ κλειδαριὰ σιδερένια, καὶ χάλκινη ἐπένδυση κιβωτιδίου).

*Eἰκ. 3. Τὰ δστὰ στὸ βόρειο
ἄκρῳ τῆς ἀνατολικῆς κλίνης
καὶ στὴν κόγχη.*

*Eἰκ. 4. Θάλαμος. Ἀνατολικὴ κλίνη.
Ο μεγαρικὸς σκύφος μεταξὺ τῶν
μηρῶν τοῦ νεκροῦ.*

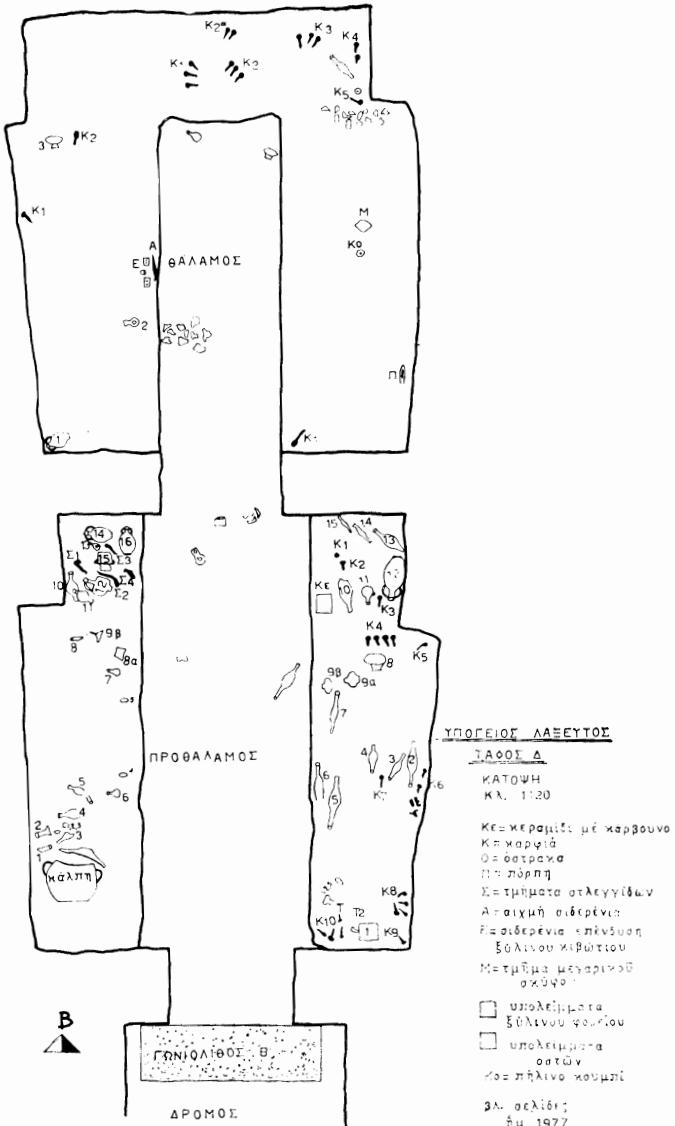
Τὰ ἀγγεῖα εἶναι περισσότερα καὶ κυρίως καθημερινῆς χρήσης. Ἡ τοποθέτησή τους στὶς ταφές τοῦ προθαλάμου καὶ τοῦ θαλάμου φαίνεται πώς ἔγινε σύμφωνα μὲ δόρισμένα ἔθιμα ταφῆς, ποὺ ἐπιβεβαιώνονται μὲ παλιότερα καὶ σύγχρονα παραδείγματα ἀπὸ ἄλλες περιοχές: Ἔτσι ἡ τοποθέτηση τοῦ σκύφου ἀνάμεσα στοὺς μηροὺς τῶν νεκρῶν τὸν 4ον αἰ. π.Χ. στὴν Κόρινθο² μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ παράλληλη μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ μεγαρικοῦ σκύφου στοὺς μηροὺς τοῦ νεκροῦ τῆς ἀνατολικῆς κλίνης τοῦ θαλάμου (εἰκ. 4) καὶ τὴ λίγο παλιότερη τοποθέτηση τοῦ σκύφου «Millefiori» ἀπὸ τάφο τοῦ τύμβου Τσοπάνη Ράχη στὴν περιοχὴ τῆς Πύλου³.

“Ομοια ἡ παρουσία ἀγγείων γιὰ ὑγρὰ (ἀμφορέων καὶ ἀρυτήρων) στὴν

1. Ἡ διάκριση τῶν κατηγοριῶν τῶν κτερισμάτων, τόσο ὡς πρὸς τὸ εἶδος ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ χαρακτήρα, ἔγινε δπως καὶ στὴν πρόσφατη δημοσίευση τῶν τάφων τῆς Βέροιας, δ.π., 176-181.

2. C. Blegen - H. Palmer - R. Young, The North Cemetery, Corinth, vol. XIII, Princeton, New Jersey, 1964, 81.

3. Γ. Α. Παπαθανάσοπου, Ἑλληνιστικὰ γυάλινα ἀγγεῖα τοῦ Μουσείου τῆς Πύλου, ΑΔ 2 (1966, Μελέται, 190, δπου καὶ ἐξηγεῖται δ λόγος τῆς τοποθέτησης.

περιοχὴ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὅμων ποὺ συνηθίζεται στοὺς λαξευτοὺς τάφους τῆς Βέροιας ἐπιβεβαιώνεται καὶ στὸν τάφο τῆς Πέλλας μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἀμφορίσκου πάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν ὅμοι τοῦ νεκροῦ τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ θαλόμου, ὅπως καὶ ἡ συνήθεια γιὰ τὴν τοποθέτηση μυροδοχείων,

πυξίδων και ἀγγείων καλλωπισμοῦ στὴν περιοχὴ τῶν κάτω ἄκρων, ποὺ ἐπαναλαμβάνεται και στὶς δύο κλίνες τοῦ προθαλάμου¹ (σχ. 2, εἰκ. 5).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω σὲ σχέση μὲ τὰ ἔθιμα ταφῆς θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθοῦν ἡ εὑρεση φύλων χρυσοῦ στὸ σκυφίδιο τῆς ἀνατολικῆς κλίνης τοῦ προθαλάμου, ποὺ φαίνονται νὰ ἐκπληροῦν τὸν ἕδιο ρόλο μὲ τὰ νομίσματα ποὺ συνήθως τοποθετοῦνται σὲ αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα², και ἡ ἀποκάλυψη

Εἰκ. 5. Προθάλαμος. Ἀνατολικὴ κλίνη. Μπροστὰ τὰ ἀγγεῖα στὰ κάτω ἄκρα. Στὸ βάθος τὸ κεραμίδι μὲ τὸ καμένο νέκρο.

χρυσῆς δανάκης στὸ κρανίο τοῦ νεκροῦ τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ θαλάμου σὰν διβολὸς γιὰ τὸ Χάρο. Τέλος ἀξιοπερίεργη εἶναι ἡ χρήση τοῦ κεραμιδιοῦ μὲ καμένη ὑλὴ πάνω του, ποὺ συνόδευε τὴν καύση στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς κλίνης τοῦ προθαλάμου (εἰκ. 5). Δὲν ἔχουν βρεθεῖ ἀνάλογα παραδείγματα. Στοὺς τάφους τῆς Βέροιας³ τὰ θραύσματα τοῦ κεραμιδιοῦ ἐρμηνεύονται ως προσκεφάλαια τῶν νεκρῶν. Μιὰ ἀνάλογη ὅμως ἐρμηνεία δὲν φαίνεται πιθανὴ γιὰ τὸν τάφο Δ'.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Πήλινα ἀγγεῖα

A. Λυχνάρια (εἰκ. 6)

Χαρακτηριστικοὶ συνοδοὶ τῶν νεκρῶν τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ στέκονται οἱ

1. Στὴν ἀνατολικὴ κλίνη τοῦ προθαλάμου, στὴν περιοχὴ τῶν κάτω ἄκρων βρέθηκαν ἔνα μυροδοχεῖο, ἔνα σκυφίδιο και ἔνα μικρὸ ἀγγεῖο μὲ ὑπολείμματα καλλυντικοῦ.

Στὴ δυτικὴ κλίνη, στὴν περιοχὴ τῶν κάτω ἄκρων, τὰ ἀγγεῖα ἥσαν ἔνα λυχνάρι, ἔνα μυροδοχεῖο και μία μολύβδινη πυξίδα.

2. Βλ. Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 178.

3. Βλ. Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 180.

πρώτοι πολύτιμοι βοηθοὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων.

Στὸν τάφο Δ' βρέθηκαν συνολικὰ ἑπτὰ λυχνάρια πάνω στὶς κλίνες ἢ πεσμένα στοὺς διαδρόμους. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔξι ἦταν τροχήλατα καὶ ἕνα μὲ μήτρα, μὲ δῆλα τὰ στοιχεῖα τῆς ντόπιας μακεδονικῆς κεραμεικῆς, ὅπως αὐτὰ δίνονται συγκεντρωμένα σιοὺς τάφους τῆς Βέροιας¹.

Eἰκ. 6. Τὰ λυχνάρια τοῦ τάφου.

1) (B.E. 287/1977). Λυχνάρι μονόμυξο. Βάση ἐλαφρὰ κωνική. Σῶμα μὲ ἀμφίκυρτο προφίλ γωνιασμένο στὴ μέση τοῦ ὄψους του. Μυκτήρας κυρτὸς στὴν πάνω ἐπιφάνεια, μὲ καμπύλη ἀπόληξη, ποὺ καταλήγει σὲ δύο ἄγκιστρα. Ἀτρύπτη σιγμοειδὲς ώτιο στὴ μία πλευρὰ τοῦ σώματος γιὰ λαβή. Ἐπίχρισμα κεραμιδί ἀπολεπισμένο καλύπτει τὸν κόκκινο πηλό. Υψ. 0,026μ., μῆκ. 0,079 μ., διάμ. σώμ. 0,052 μ. Γιὰ τὸν τύπο μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ R. Howland, Greek lamps and their Survivals, The Athenian Agora IV, Princeton 1958, σ. 104, πίν. 11, 24, 42, τύπος 34 A. Χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. μέχρι τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Τὸ παραδειγματικό τοῦ τάφου Δ' μὲ τὸν κυρτὸ μυκτήρα καὶ τὰ ἔντονα ἄγκιστρα στὸ ἄκρο του πρέπει νὰ ἀνήκει στὸ τέλος τῆς περιόδου.

2) (B.E. 301/1977). Λυχνάρι μονόμυξο. Ψηλὴ βάση. Σῶμα μὲ ἀμφίκυρτο προφίλ γωνιασμένο στὴ μέση τοῦ ὄψους του. Στὸ ἴδιο ὄψος φέρει ἀτρύπτη σιγμοειδὲς ώτιο. Ἡ δῆλη πληρώσεως περιβάλλεται ἀπὸ μία στενὴ ἐπίπεδη μετάβαση λίγο χαμηλότερη ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα. Ο μυκτήρας ἐπίπεδος στὴν ἐπάνω του πλευρὰ ἔχει ἀκρη ἐλαφρὰ γωνιώδη μὲ δέντρον φρεστὸς ἀπολήξεις δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἐπίχρισμα κεραμιδί, μαυρισμένο στὸ πίσω

1. Βλ. Σ. Δρούγον-Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 133 καὶ 139.

μέρος τοῦ σώματος καλύπτει τὸν πορτοκαλὴ πηλό. "Υψ. 0,032 μ., μῆκ. 0,093 μ., διάμ. σώμ. 0,062 μ. "Οπως καὶ τὸ 1, στὸν τύπο 34 Α, ἡ 34 Variant, δ.π. R. Howland, ἀρ. 466, σ. 109, πίν. 17, 42. Μὲ τὸν ἐπίπεδο μυκτήρα καὶ τὴν ψηλὴ βάση πρέπει νὰ ἀνήκει στὰ πρωιμότερα παραδείγματα στὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.

3) (B.E. 282/1977). Λυχνάρι μονόμυξο. Ἐπίπεδος πυθμένας. Σῶμα μὲ ἀμφίκυρτο προφίλ ποὺ γωνιάζει ψηλά. Πλαστικὴ ἀνύψωση καὶ στενὴ μετάβαση περιβάλλοντας τὴν δόπη πληρώσεως. Μικρὸς μυκτήρας σχεδὸν ἐπίπεδος στὴν πάνω του πλευρὰ μὲ μακρόστενο ἄνοιγμα γιὰ τὸ φυτίλι. Ἡ ἄκρη του εἶναι καμπύλη καὶ καταλήγει σὲ δύο ἀγκιστρα ἀπὸ τὴν μία καὶ τὴν ὅλη πλευρά. Μαῦρο ἐπίχρισμα καλύπτει τὴν πάνω πλευρὰ τοῦ ἀγγείου μέχρι τὸν δῶμο. Πηλὸς ἀνοικτὸς γκρίζος. "Υψ. 0,03 μ., μῆκ. 0,087 μ., διάμ. σώμ. 0,056 μ. Στὸν ἵδιο τύπο μὲ τὰ 1 καὶ 2, ἀλλὰ καὶ μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν τύπο 40 Α (Τύπος Κνίδου).

4) (B.E. 272/1977). Λυχνάρι μονόμυξο. Ἐπίπεδη βάση. Σῶμα μὲ ἀμφίκυρτο προφίλ, ποὺ γωνιάζει χαμηλά. Προεξέχουσα μετάβαση ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ στὴν κοίλη περιοχὴ τῆς δόπης πληρώσεως. Ἀτρύπητο ὡτίο γιὰ λαβῆ. Ὁ μυκτήρας ἐλαφρὰ κυρτὸς στὴν ἐπάνω του πλευρά. Στὴν ἄκρη του εἶναι εὐθύς. Γάνωμα καστανό, πολὺ ἀπολεπισμένο, ποὺ ἀφήνει νὰ φαίνεται ὁ πηλὸς στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας. "Υψ. 0,036 μ., μῆκ. 0,092 μ., διάμ. σώμ. 0,057 μ.

5) (B.E. 291/1977). Λυχνάρι μονόμυξο, ἀκέραιο. "Οπως τὸ προηγούμενο μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ ἄκρη τοῦ μυκτήρα εἶναι ἐλαφρὰ γωνιώδης. Γάνωμα καστανὸ καλύπτει τὸν πορτοκαλὴ πηλό. "Υψ. 0,03 μ., μῆκ. 0,092 μ., διάμ. σώμ. 0,062 μ.

6) (B.E. 296/1977). Λυχνάρι, ὅπως τὸ ἀρ. 4. Τελείως ἀπολεπισμένο καστανὸ γάνωμα. Πηλὸς στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας. "Υψ. 0,029 μ., μῆκ. 0,09 μ., διάμ. σώμ. 0,057 μ. Γιὰ τὸν τύπο καὶ τῶν τριῶν 4, 5, 6, βλ. παραπάνω R. Howland, 109, πίν. 17, 43, τύπος 35 Α, ποὺ παραλληλίζεται μὲ τὸν τύπο XII τῆς Κορίνθου καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 2ου σι. π.Χ. μέχρι τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. ἡ σύμφωνα μὲ τὴ νέα χρονολόγηση τῆς Scheibler¹ στὸ διάστημα 140-50 π.Χ.

7) (B.E. 261/1977). Λυχνάρι μονόμυξο, κατασκευασμένο μὲ μῆτρα. Χαμηλὴ βάση μὲ δύο διμόκεντρους κύκλους στὴν κάτω της πλευρά. Χαμηλὸ σῶμα μὲ ἀμφίκυρτο προφίλ. Δύο συμπαγὴ δοκτώσχημα ὡτία στὶς πλευρὲς τοῦ σώματος. Γύρω ἀπὸ τὴν δόπη πληρώσεως χοντρὸ καμπύλο χεῖλος. Μακρὺς μυκτήρας, ποὺ χαμηλώνει ἐλαφρὰ στὴ γωνιασμένη ἄκρη του. Στὴ γένεσή του ὑπάρχει ἀνάγλυφο δυσδιάκριτο προσωπεῖο. Ἀνάγλυφο δυσδιά-

1. In. Scheibler, Griechische Lampen, Kerameikos XI, Berlin 1976.

κριτο κόσμημα ἀπλώνεται καὶ γύρω ἀπὸ τὴν δπὴ πληρώσεως. Πηλὸς πορτοκαλής, γάνωμα κεραμιδί ἀπολεπισμένο. "Υψ. 0,027 μ., μῆκ. 0,099 μ., διάμ. βάσ. 0,032 μ. Τὸν τύπο διαπραγματεύονται διεξοδικὰ οἱ μελετητὲς τῶν τάφων τῆς Βέροιας¹. Ἡ χρονολόγησή του, στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ταιριάζει καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ τάφου Δ'.

B. Μυροδοχεῖα

Τὸ πιὸ συνηθισμένο εἶδος ὀγγείων στὶς ἐλληνιστικὲς ταφές, ποὺ ἔχουν τὸν ἴδιο ρόλο μὲ τὶς ληκύθους τῶν παλαιοτέρων χρόνων. Θά ἔλεγε κανεὶς πῶς τοποθετοῦνταν πολυάριθμα στοὺς τάφους γιὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντύπωση τῆς εὐτέλειας ποὺ δημιουργοῦσε τὸ ὑλικό τους² καὶ νὰ ἐκφράσουν τὴν «ἔννοια τῆς ποσότητας τῶν εἰσφορῶν ἀπὸ μέρους τῶν ζώντων»³. Τὰ μυροδοχεῖα τοῦ τάφου Δ' μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ μυροδοχεῖα ἀτρακτόσχημα μὲ ὠοειδὴ κοιλιὰ καὶ σὲ μυροδοχεῖα μὲ σφαιρικὴ κοιλιά.

Μυροδοχεῖα μὲ σφαιρικὴ κοιλιὰ

1) (B.E. 264/1977). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο. Βάση κωνική, κοντὸ πόδι, κοιλιὰ σφαιρική, λαιμὸς ἀρκετὰ ψηλὸς ποὺ φαρδαίνει πάνω, χεῖλος μὲ λοξὸ προφίλ. Πηλὸς κόκκινος. "Υψ. 0,116 μ., διάμ. χείλους 0,03 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,046 μ., διάμ. βάσης 0,019 μ.

2) (B.E. 265/1977). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο χωρὶς ἰδιαίτερη βάση, ἀλλὰ μὲ χαμηλὸ προχειροφτιαγμένο πόδι. Κοιλιὰ σφαιρική, λαιμὸς ποὺ φαρδαίνει πάνω, χεῖλος μὲ λοξὸ προφίλ. Πηλὸς ἀνοικτὸς κόκκινος. "Υψ. 0,144 μ., διάμ. χείλους 0,033 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,06 μ., διάμ. βάσης 0,024 μ.

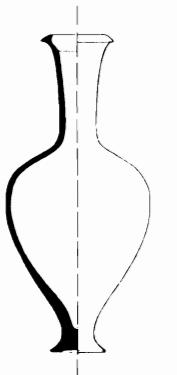
3) (B.E. 284/1977) (σχ. 3, εἰκ. 7). Μυροδοχεῖο μὲ βάση κωνική, κοντὸ πόδι, κοιλιὰ σφαιρική, ψηλὸ λαιμὸ ποὺ φαρδαίνει πάνω. Πηλὸς κεραμιδής. Στὴ βάση καὶ στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς γάνωμα ἀνοικτὸ καστανό. "Υψ. 0,175 μ., διάμ. χείλους 0,039 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,08 μ., διάμ. βάσης 0,029 μ.

Τὰ τρία προηγούμενα μυροδοχεῖα παρ' ὅλη τὴ σφαιρικὴ κοιλιά τους, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ στοιχεῖο παλαιότητας, μὲ τὸ λεπτὸ πόδι, τὴ διάμετρο τοῦ χείλους μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ τῆς βάσης καὶ τὴ γενικὴ ἀμέλεια στὴν κατασκευή, ἵδιως τῶν δύο πρώτων, πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν μετὰ

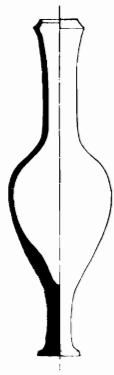
1. Σ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, ὁ.π., 138.

2. Gedric G. Boulter, Graves in Lenormant Street, Athens, «Hesperia» XXXII (1963) 115.

3. Σ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, ὁ.π., 181.

Σχ. 3

Σχ. 4

Σχ. 5

Σχ. 6

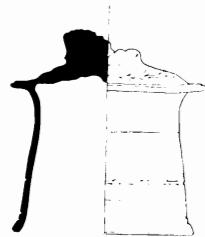
Σχ. 7

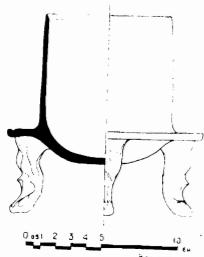
Σχ. 8

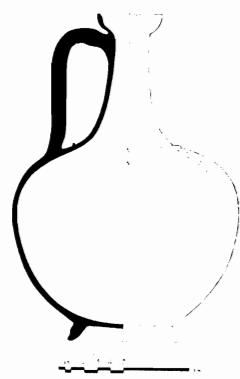
Σχ. 9

Σχ. 10

Σχ. 11

Σχ. 12

τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ὅπως καὶ τὰ Π 1398 καὶ Π 1397 ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Βέροιας¹.

Μυροδοχεῖα ἀτρακτόσχημα μὲ ώσειδὴ κοιλιὰ

Τὰ μυροδοχεῖα αὐτῆς τῆς ὁμάδας, ποὺ καλύπτουν χρονικὰ ὅλο τὸ 2ο αἰ. π.Χ. μποροῦν νὰ διακριθοῦν μὲ βάση τὰ ἐπὶ μέρους τυπολογικὰ χαρα-

*Eἰκ. 7. Μυροδοχεῖο
ἀρ. 3.*

*Eἰκ. 8. Μυροδοχεῖο
ἀρ. 11.*

*Eἰκ. 9. Ἀμφορίσκος
ἀρ. 3.*

κτηριστικά τους καὶ σὲ μικρότερες ἀκόμη ὁμάδες. Στὴ συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν μυροδοχείων τὰ στοιχεῖα κάθε μικρότερης ὁμάδας θὰ ἀναλύονται στὸ τέλος τοῦ σχολιασμοῦ τῶν μυροδοχείων ποὺ τὶς ἀποτελοῦν.

4) (B.E. 279/1977) (σχ. 4). Μυροδοχεῖο συγκολλημένο. Δισκοειδὴς βάση, λεπτὸ πόδι, κοιλιὰ ώσειδής, ψηλὸς λαιμός, χειλος μὲ λοξὸ πρωφίλ. Πηλὸς κόκκινος ἀνοικτός. "Υψ. 0,183 μ., διάμ. χείλους 0,02 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,055 μ., διάμ. βάσης 0,022 μ.

5) (B.E. 280/1977). "Οπως τὸ προηγούμενο. Πηλὸς κεραμιδής. "Υπολείμματα δικτυωτοῦ πλέγματος στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς καὶ στὸ λαιμό. "Υψ. 0,117 μ., διάμ. χείλους 0,02 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,05 μ., διάμ. βάσης 0,023.

6) (B.E. 302/1977). "Οπως τὸ προηγούμενο. Πηλὸς κεραμιδής, μαυρισμένος σὲ μεγάλῃ ἔκταση. "Υψ. 0,17 μ., διάμ. χείλους 0,021 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,05 μ., διάμ. βάσης 0,022 μ. Τὰ μυροδοχεῖα 4, 5, 6 ἀποτελοῦν μία ὁμάδα μὲ κοινὰ χαρακτηριστικά τους τὴ διαμόρφωση τῆς κοιλιᾶς, τὸ λοξὸ χεῖλος καὶ τὸ δισκοειδὲς πόδι.

1. Σ. Δρούγου - Γ. Τονράτσογλου, δ.π., 56, 126, πίν. 26.

7) (B.E. 285/1977) (σχ. 5). Μυροδοχεῖο συμπληρωμένο στὸ πόδι καὶ στὴ βάση. Κοιλιὰ ώσειδής, λαιμὸς ὅχι καὶ πολὺ ψηλός, χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ ποὺ προεξέχει δριζόντια ἀπὸ τὸ λαιμό. Πηλὸς γκρίζος, γάνωμα μελαμβαφές πολὺ ἀπολεπισμένο. Σωζ. Ὕψ. 0,13 μ., διάμ. χείλους 0,028 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,05 μ. Τὸ μυροδοχεῖο αὐτὸν πλησιάζει πρὸς τὰ μυροδοχεῖα τῆς προηγούμενης διμάδας στὴ διαμόρφωση τῆς κοιλιᾶς.

8) (B.E. 263/1977) (σχ. 6.) Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο ἀκέραιο. Βάση κωνικὴ ποὺ χωρίζεται ἀπὸ τὸ πόδι μὲ ἕνα στενὸ ἀναβαθμό. Ψηλὸ πόδι, ώσειδής κοιλιά, ψηλὸς λαιμός. Χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ ποὺ προεξέχει ἐλαφρὰ ἀπὸ τὸ λαιμό. Πηλὸς ἀνοιχτὸς κόκκινος. "Ὕψ. 0,215 μ., διάμ. χείλους 0,033 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,058 μ., διάμ. βάσης 0,025 μ.

9) (B.E. 271/1977). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο, ὅπως τὸ προηγούμενο. Ἐχει συμπληρωθεῖ ὁ λαιμός του. Πηλὸς γκρίζος. Γραπτὴ λευκὴ ταινία διακοσμεῖ τὴν κοιλιὰ καὶ τὸν ὄμο του ἀγγείου. "Ὕψ. 0,202 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,029 μ., διάμ. βάσης 0,074 μ.

10) (B.E. 274/1977). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο, ὅπως τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ χωρὶς ἴδιαίτερα διαμορφωμένη βάση. "Ὕψ. 0,203 μ., διάμ. χείλους 0,025 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,055 μ., διάμ. βάσης 0,024 μ.

11) (B.E. 298/1977) (εἰκ. 8). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο, δπως τὰ 8, 9, 10. Χρῶμα πηλοῦ ἀνοικτὸ κόκκινο. "Ὕψ. 0,215 μ., διάμ. χείλους 0,032 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,059 μ., διάμ. βάσης 0,029 μ.

Τὰ μυροδοχεῖα 8, 9, 10, 11, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὸν τονισμένο τους ὄμο, πρὸς τὸν ὅποιο πλησιάζει κοὶ ἡ μεγαλύτερη διάμετρος τῆς κοιλιᾶς, εἶναι συγγενὴ μὲ τὴν διμάδα 3 ἀπὸ τὸν τάφο του συνοικισμοῦ Προμηθέα τῆς Βέροιας¹, τὴν ὅποια ὁ ἀνασκαφέας τοποθετεῖ χρονολογικὰ στὶς ἀρχές του 2ου αἰ. π.Χ. Ομοια εἶναι συγγενὴ μὲ τὰ μυροδοχεῖα 1 καὶ 2 τοῦ τάφου 388 ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο του νότιου λόφου του Κεραμεικοῦ², ποὺ ἐπίσης χρονολογοῦνται στὸ α' μισὸ του 2ου αἰ. π.Χ.

12) (B.E. 260/1977) (σχ. 7). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο. Βάση κωνικὴ ποὺ χωρίζεται ἀπὸ τὸ πόδι μὲ ἕνα στενὸ ἀναβαθμό. Ψηλὸ πόδι, κοιλιὰ ώσειδής, χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ, ποὺ προεξέχει δριζόντια ἀπὸ τὸ λαιμό. Πηλὸς γκρίζομαυρος. Λευκὴ γραπτὴ ταινία διακοσμεῖ τὴν κοιλιά, τὸν ὄμο, τὸ κάτω μέρος του λαιμοῦ καὶ τὸ χεῖλος. "Ὕψ. 0,218 μ., διάμ. χείλους 0,032 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,053 μ., διάμ. βάσης 0,026 μ.

13) (B.E. 268/1977). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο, ἴδιου τύπου μὲ τὸ προηγούμενο. "Ὕψ. 0,17 μ., διάμ. χείλους 0,027 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,042 μ., διάμ. βάσης 0,023 μ. Εἶναι ἴδιαίτερα ἐνδιαφέρον, διότι σώζει ἵχνη ἀπὸ δικτυωτὸ

1. M. Ἀνδρόνικον, Ἑλληνιστικὸς τάφος Βέροιας, AE 1955, 35, εἰκ. 16, 1.

2. U. K n i g g e, Der Südhügel, Kerameikos IX, Berlin 1976, 164, πίν. 69.

πλέγμα. Παρόμοια ίχνη έχουν διασωθεί και σε άλλα μυροδοχεῖα τοῦ τάφου Δ’ (βλ. μυροδοχεῖα 15, 18), δύος καὶ σὲ μυροδοχεῖα ἐνὸς ἄλλου τάφου ποὺ ἀνασκάφηκε σύγχρονα μὲ τὸν τάφο Δ’, τὸν τάφο Κ¹.

14) (B.E. 293/1977). ὸδιου τύπου μὲ τὸ προηγούμενο. Πηλὸς γκριζόμαυρος. Κιτρινωπές γραπτές ταινίες διακοσμοῦν τὴν κοιλιά, τὸν ὅμο, τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ χεῖλος. Υψ. 0,18 μ., διάμ. χείλους 0,027 μ. διάμ. κοιλιᾶς 0,042 μ., διάμ. βάσης 0,024 μ.

15) (B.E. 299/1977). ὸδιου τύπου μὲ τὸ προηγούμενο. Πηλὸς γκριζός. Λευκές γραπτές ταινίες διακοσμοῦν τὴν κοιλιά, τὸν ὅμο, τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ χεῖλος. Υπολείμματα δικτυωτοῦ πλέγματος στὸν ὅμο τοῦ ἀγγείου. Υψ. 0,172 μ., διάμ. χείλους 0,027 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,042 μ., διάμ. βάσης 0,021 μ. Μυροδοχεῖα ὸδιου τύπου μὲ τὰ 12, 13, 14, 15 ἀπὸ τοὺς τάφους 387 καὶ 390 στὸν Κεραμεικὸν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφέα στὸ 2ο αἰ. π.Χ.².

16) (B.E. 266/1977) (σχ. 8). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο. Βάση κωνικὴ προχειροφιταγμένη. Πόδι χαμηλό, κοιλιὰ ώσειδής, ψηλὸς λαιμός. Χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ. Χρῆμα πηλοῦ κόκκινο. Στὸ πόδι ζῶνες ἀπὸ καστανὸν ἐπίχρισμα. Υψ. 0,236 μ., διάμ. χείλους 0,034 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,067 μ., διάμ. βάσης 0,031 μ.

17) (B.E. 217/1977). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο, τοῦ ὁποίου ἔχει συμπληρωθεῖ τὸ πόδι. Κοιλιὰ ώσειδής, ψηλὸς λαιμός, χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ. Χρῆμα πηλοῦ κόκκινο. Καστανὸν γάνωμα στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς. Υψ. 0,165 μ., διάμ. χείλους 0,025 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,05 μ.

Τὰ μυροδοχεῖα 16, 17 διακρίθηκαν ἀπὸ αὐτὰ τῶν ὑπολοίπων ὁμάδων, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ καμιά. Καὶ μεταξύ τους ὅμως, παρ’ ὅλη τὴν κοινὴ διαμόρφωση τῆς κοιλιᾶς, διαφέρουν τόσο στὸ πόδι ὅσο καὶ στὸ χεῖλος. Γιὰ ἀνάλογο παράδειγμα μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ τὸ μυροδοχεῖο ζ. ἀπὸ τοὺς ἐλληνιστικοὺς τάφους τοῦ Λόγγου τῆς Ἐδεσσας³.

18) (B.E. 275/1977). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο. Βάση κωνικὴ ποὺ διακρίνεται ἀπὸ τὸ πόδι μὲ μιὰ αὐλακιά. Κοιλιὰ ἐπιμήκης ώσειδής. Ψηλὸς λαιμός, χεῖλος μὲ λοξὸν προφίλ ποὺ προεξέχει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸ λαιμό. Χρῆμα γκριζόμαυρο. Κιτρινωπές γραπτές ταινίες στὴν κοιλιά, στὸν ὅμο, στὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ στὸ χεῖλος. Στὸν ὅμο τοῦ ἀγγείου ὑπολείμματα

1. Παρόμοιο δικτυωτὸ πλέγμα ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι κατασκευασμένο μὲ φυτικές ἴνες δὲν ἔχει βρεθεῖ ἄλλοι. Ἰσως προέρχεται ἀπὸ κάποιο δίχτυ ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν ἀνάρτηση αὐτῶν τῶν ἀγγείων.

2. Βλ. U. K n i g g e, ὅπ., 164, 165, πίν. 69 (1,6,7).

3. Φ. Πέτσα, ΑΔ 21 (1966), Χρονικά, 345, πίν. 364.

πλέγματος. "Υψ. 0,134 μ., διάμ. χείλους 0,02 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,03 μ., διάμ. βάσης 0,021 μ.

19) (B.E. 276/1977). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο, ὅπως τὸ προηγούμενο. Πηλός γκρίζος. Λεπτὲς γραπτὲς ταινίες στὴν κοιλιά, στὸν ώμο, στὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ στὸ χεῖλος. "Υψ. 0,132 μ., διάμ. χείλους 0,021 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,03 μ., διάμ. βάσης 0,021 μ.

20) (B.E. 300/1977). Μυροδοχεῖο ἀτρακτόσχημο ὅπως τὸ προηγούμενο. Χρῆμα πηλοῦ καφετὶ-γκρίζο. "Υψ. 0,132 μ., διάμ. χείλους 0,021 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,03 μ., διάμ. βάσης 0,019 μ.

Τὰ μυροδοχεῖα 18, 19, 20 ἀποτελοῦν τὸ τελευταῖο στάδιο στὴν ἐξέλιξη τῶν ἀτρακτόσχημων μυροδοχείων καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ H. Thompson¹ στὸ τέλος τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

21) (B.E. 283/1977). Μικρὸ ἀτρακτόσχημο μυροδοχεῖο. Δὲν ἔχει ίδιαίτερη βάση, ἀλλὰ μιὰ ἐλαφρὶα πρὸς τὰ ἔξω ἔξαρση τοῦ ποδιοῦ. Κοιλιὰ ὠειδής. Λαιμὸς ποὺ φαρδαίνει πάνω ἀρκετὰ καὶ καταλήγει σὲ χεῖλος μὲ λοξὸ προφίλ. Χρῆμα πηλοῦ ἀνοικτὸ κόκκινο. "Υψ. 0,079 μ., διάμ. χείλους 0,023 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,023 μ., διάμ. βάσης 0,014 μ. Γιὰ τὴ χρονολόγησὴ του στὸ τέλος τοῦ 2ου αἰ. βλ. καὶ πάλι H. Thompson, 472.

Αμφορίσκοι

1) (B.E. 273/1977). Αμφορίσκος ἀκέραιος (ἡ μία λαβὴ του μόνο ἔχει λίγο ἀπολεπιστεῖ). "Υποτυπώδης δακτυλιόσχημη βάση. Κοιλιὰ σχεδὸν κυλινδρική, λαιμὸς χαμηλός, ἐπίσης κυλινδρικός. Χεῖλος—πλαστικὸ δακτυλίδι—διαμορφωμένο σὲ δύο ἐπίπεδα, τὸ κάτω μὲ κοῖλο προφίλ, τὸ πάνω ἐλαφρὰ λοξό. Λαβὲς ταινιωτὲς ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ώμο τοῦ ἀγγείου καὶ καταλήγουν ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα καλύπτει τὸ ἀγγεῖο ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βάση, ὅπου φαίνεται ὁ κόκκινος πηλός. "Υψ. 0,303 μ., διάμ. χείλους 0,055 μ., διάμ. βάσης 0,098 μ.

2) (B.E. 288/1977) (σχ. 9). Αμφορίσκος ἀπολεπισμένος στὴν κοιλιά. "Υποτυπώδης δακτυλιόσχημη βάση μὲ μαστοειδὴ ἀπόφυση στὸ κέντρο της. Κοιλιὰ σχεδὸν ὠειδής μὲ τὴ μεγαλύτερη διάμετρο χαμηλὰ πρὸς τὴ βάση. Κοντὸς λαιμός. Χεῖλος—κάλυκας—ποὺ διακρίνεται πλαστικὰ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ στὸ ἀνώτερο τμῆμα ποὺ προεξέχει ὁρίζονται. Δύο ταινιωτὲς λαβὲς ἔσκινοῦν ἀπὸ τὸν ώμο τοῦ ἀγγείου καὶ καταλήγουν στὸ λαιμὸ (ἡ μία ἔχει στραβώσει κατὰ τὸ ψήσιμο). Χρῆμα πηλοῦ κεραμιδὶ ἀνοιχτό. "Υψος 0,231 μ., διάμ. χείλους 0,048 μ., διάμ. βάσης 0,098 μ.

1. H. Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery, «Hesperia» III (1934) 473 καὶ 392, εἰκ. 78 (ἀρ. D 78).

3) (B.E. 290/1977) (εἰκ. 9). Ἀμφορίσκος ἀκέραιος, ραγισμένος ὅμως σὲ πολλὰ σημεῖα. Ὑποτυπώδης βάση. Κοιλιὰ σχεδὸν ώοειδής μὲ τὴ μεγαλύτερη διάμετρο χαμηλὰ πρὸς τὴ βάση. Κοντὸς λαιμός. Χεῖλος—κάλυκας—διαμορφωμένο σὲ δύο τμήματα. Τὸ κάτω μὲ κάθετο προφίλ, τὸ πάνω νὰ προεξέχει μὲ λοξὸ προφίλ. Δύο ταινιωτὲς λαβὲς ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ὄμο τοῦ ἀγγείου καὶ καταλήγουν ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Χρῶμα πηλοῦ κεραμιδί. Ὑπολείμματα κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος στὸ λαιμὸ καὶ στὴν κοιλιὰ τοῦ ἀγγείου. "Ψ. 0,263 μ., διάμ. χείλους 0,057 μ., διάμ. βάσης 0,096 μ.

4) (B.E. 294/1977). Ἀμφορίσκος συγκολλημένος καὶ συμπληρωμένος. Ὑποτυπώδης δισκοειδής βάση. Κοιλιὰ ώοειδής μὲ τὴ μεγαλύτερη διάμετρο χαμηλὰ στὴ βάση. Κοντὸς λαιμός. Χεῖλος—κάλυκας—διαμορφωμένο σὲ δύο ἐπίπεδα, τὸ ἀνώτερο νὰ προεξέχει. Λαβὲς ταινιωτές. Κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα, ἀπολεπισμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, ἀφήνει νὰ φαίνεται ὁ κεραμιδής πηλός. "Ψ. 0,258 μ., διάμ. χείλους 0,053 μ., βάση συμπληρωμένη.

5) (B.E. 295/1977). Ἀμφορίσκος ἀκέραιος. Ὑποτυπώδης δακτυλιόσχημη βάση. Κοιλιὰ κυλινδρική. Λαιμὸς ὅμοια κυλινδρικός. Χεῖλος μὲ λοξὸ προφίλ. Ταινιωτὲς λαβὲς ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ὄμο τοῦ ἀγγείου καὶ καταλήγουν κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ἀπολεπισμένο κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα. Πηλὸς κεραμιδής. "Ψ. 0,263 μ., διάμ. 0,051 μ., διάμ. βάσης 0,087 μ.

Σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ πρόσφατη διαπραγμάτευση τοῦ σχῆματος στὸ βιβλίο τῶν Δρούγου-Τουράτσογλου, 117-120, οἱ ἀμφορεῖς τοῦ τάφου Δ' ἀνήκουν στὴν παραλλαγὴ Α μὲ τὸ συνεχὲς περίγραμμα ἀπὸ τὴ βάση ὡς τὸ χεῖλος καὶ μὲ διαμόρφωση τῆς κοιλιᾶς κυλινδρικὴ καὶ ώοειδή. Τὸ χεῖλος τους, ποὺ ἡ ὀκρίβεια τῆς κατασκευῆς του θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μελετητὲς καὶ τὸ πιθανότερο γιὰ τὸ σχῆμα χρονολογικὸ στοιχεῖο, παρουσιάζεται τόσο μὲ τὴ μορφὴ τοῦ διμεροῦς πλαστικοῦ δακτυλιδιοῦ (1), ὅσο καὶ μὲ τὴν πιὸ ἀπλοποιημένη μορφὴ τοῦ κάλυκα (2, 3, 4). Ἡ ἀμέλεια στὴν κατασκευὴ καὶ ἡ φθορὰ ποὺ ἔχει προκαλέσει ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσουμε σὲ λεπτομερέστερη χρονολογικὴ κατάταξη αὐτῶν τῶν τόσο συνηθισμένων γιὰ τὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια προϊόντων τῆς μακεδονικῆς κεραμεικῆς.

Σκυφίδια¹

1) (B.E. 269/1977). Σκυφίδιο ἄωτο, ἀκέραιο. Βάση δακτυλιόσχημη. Τοιχώματα κυρτά, χείλη ποὺ στρέφονται πρὸς τὰ μέσα. Πηλὸς μὲ χρῶμα καφὲ ἀνοιχτὸ καλύπτεται μὲ γάνωμα καστανὸ στὸ ἐσωτερικὸ καὶ σ' ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ ἔξωτερικοῦ. "Ψ. 0,045 μ., διάμ. χείλους 0,101 μ., διάμ. βάσης 0,059 μ.

1. Γιὰ τὴν δονομασία καὶ τὴ χρήση τῶν ἀγγείων αὐτοῦ τοῦ σχῆματος βλ. Μ. Ἀνδρόνικος, ὁ.π., 36.

2) (B.E. 292/1977). Σκυφίδιο ἄωτο, ἀκέραιο. Βάση δακτυλιόσχημη μὲ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στὸ κέντρο της. Τοιχώματα κυρτά, χεῖλος ποὺ στρέφεται πρὸς τὰ μέσα. Πηλὸς ἀνοιχτὸς κόκκινος. Γάνωμα κεραμιδὶ στὸ ἐσωτερικὸ καὶ μέχρι τὴ μέση τοῦ ἔξωτερικοῦ. "Υψ. 0,048 μ., διάμ. χείλους 0,108 μ., διάμ. βάσης 0,049 μ.

3) (B.E. 297/1977). Σκυφίδιο ἄωτο, ἀκέραιο. Βάση δακτυλιόσχημη μὲ μαστοειδὴ ἀπόφυση στὸ κέντρο της. Τοιχώματα κυρτά, χεῖλος ποὺ στρέφεται πρὸς τὰ μέσα. Πηλὸς ἀνοιχτὸς κόκκινος. Γάνωμα κόκκινο στὸ ἐσωτερικὸ καὶ σὲ ἕνα τμῆμα τοῦ ἔξωτερικοῦ. "Υψ. 0,042 μ., διάμ. χείλους 0,104 μ., διάμ. βάσης 0,049 μ.

Καὶ τὰ τρία ἀγγεῖα ἀνήκουν στὴν ἵδια παραλλαγὴ τοῦ σχήματος¹ -α-. «Τὰ ἄωτα σκυφίδια τοῦ τύπου εἶναι βαθιά, ἡμισφαιρικά, μὲ χείλη ποὺ στρέφονται πρὸς τὰ μέσα καὶ βάση συνήθως ψηλὴ καὶ κατακόρυφη». Τὰ σκυφίδια τοῦ τάφου Δ' θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν παράλληλα μὲ τὰ Π 1264, Π 1265 τῶν τάφων τῆς Βέροιας, τὸ D 9 τῆς Ἀγορᾶς² καὶ τὸ ἀρ. 3 ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ τύφο τῆς Βεργίνας³, μὲ σύγχρονη περίπου χρονολόγηση στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

Πινάκιο

(B.E. 278/1977) (σχ. 10). Πινάκιο ἀκέραιο⁴. Βάση δακτυλιόσχημη, τοιχώματα εὐθέα στὸ προφίλ, χεῖλος κάθετο. Πηλὸς ἀνοιχτὸς κόκκινος. Στὸ ἐσωτερικὸ γάνωμα πορτοκαλί, ποὺ στὸν πυθμένα ἔχει γίνει σκοῦρο καστανό. "Ομοια στὸν πυθμένα ὑπάρχει κυκλικὸ κόσμημα ἀπὸ σύντομες χαράξεις σὲ τέσσερις σειρές, οἱ ὅποιες εἰσδύουν ἡ μία στὴν ἄλλη. Στὸ ἔξωτερικὸ τὸ πορτοκαλὶ γάνωμα ἀπλώνεται μόνο στὸ χεῖλος καὶ σ' ἕνα μικρὸ μέρος τοῦ σώματος. "Υψ. 0,072 μ., διάμ. χείλους 0,28 μ., διάμ. βάσης 0,071 μ.

Χύτρα

(B.E. 277/1977) (εἰκ. 10). Χύτρα ποὺ χρησιμοποιήθηκε σὰν νεκρικὴ κάλπη. Σῶμα σχεδὸν σφαιρικό. Χεῖλος μὲ ἄκρο ταινιωτό, κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Στὸν ὅμο δύο κυλινδρικὲς λαβὲς ὅμοια κλίνουν πρὸς τὰ ἔξω.

1. Βλ. Σ. Δρούγος - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 129-133, ὅπου ἀναλύονται τὰ στοιχεῖα τοῦ σχήματος, καὶ 130 γιὰ τὴν παραλλαγὴ α.

2. Βλ. H. Thompsōn, δ.π., 435, εἰκ. 117, ἀρ. D 9.

3. Δ. Παντερμαλή, 'Ο νέος μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, «Μακεδονικά» 12 (1972) 160, σχεδ. 14 (ἀρ. 3).

4. Εἶχε χρησιμοποιηθεῖ σὰν καπύκι στὴν πήλινη τεφροδόχο κάλπη (χύτρα) τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ προθάλαμου. Γιὰ τὸν τύπο του βλ. H. Thompsōn, δ.π., 435, E154, στὴν καμπὴ ἀπὸ τὸ 2ο στὸν 1ο αἰ. π.Χ.

Πηλός κόκκινος ποὺ ἔχει μαυρίσει σὲ μεγάλες ἐπιφάνειες κατὰ τὸ ψήσιμο. "Υψ. 0,28 μ., διάμ. χείλους 0,23 μ. Γιὰ ἀνάλογο παράδειγμα βλ. Φ. Πέτσα, 'Ανασκαφὴ ἀρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης (1960-1), Α.Δ. (1961-2) 254, πίν. 148α, ἢ M. 'Ανδρόνικου, δ.π., 41, εἰκ. 25, 3.

Εἰκ. 10. Χύτρα.

Εἰκ. 11. Πνξίδα ἀρ. 2.

Μικρὸς ἀγγεῖο

(B.E. 281/1977). Μικρὸς ἀγγεῖο χωρὶς ἴδιαίτερη βάση, μὲ πυθμένα ἐλαφρὰ κοῖλο στὴν κάτω του πλευρά. Κοιλιὰ μὲ τὴ μεγαλύτερη διάμετρο ψηλὰ κοντὰ στὸν ὄμο. Τὸ χεῖλος ἀρκετὰ ψηλὸ καὶ μὲ λοξὸ προφίλ προεξέχει ἀπὸ τὸ λαιμό. Πηλὸς γκριζόμαυρος. Μελαμβαφὲς γάνωμα κακῆς ποιότητας στὸ λαιμὸ καὶ στὸν ὄμο τοῦ ἀγγείου. "Υψ. 0,072 μ., διάμ. χείλους 0,018 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,05 μ., διάμ. πυθμένα 0,034 μ.

Δύο ἀνάλογα ἀγγεῖα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Σανόποιλου-Θεοδωρίδη στὴ Βέροια, τὰ Π1261 καὶ Π1262¹, δονομάζονται ἀπὸ τοὺς μελετητὲς μυροδιοχεῖα-ἀρυβαλλοειδὴ ληκύθια καὶ χρονολογοῦνται, ὅπως ὅλος ὁ τάφος, στὸ 2ο αἰ. π.Χ. Τὸ ἀγγεῖο τοῦ τάφου Δ' πλησιάζει στὴ διαμόρφωση τοῦ χείλους τὸ Π 1261 καὶ τὸ 1262 στὴ διαμόρφωση τῆς κοιλιᾶς.

Μικρὸς ἀγγεῖο

(B.E. 270/1977). Μικρὸς ἀγγεῖο συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο στὸ χεῖλος. "Εχει χαμηλὸ πόδι ποὺ δ πυθμένας του σώζει σημάδια τοῦ τροχοῦ. Η κοιλιὰ του εἶναι διογκωμένη χαμηλά, ἀμέσως μετὰ τὸ πόδι, στὴ συνέχεια στενεύει καὶ καταλήγει στὸ χεῖλος ποὺ ἔχει μιὰ ἐλαφριὰ κλίση πρὸς τὰ ἔξω.

1. Βλ. Σ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 125, πίν. 13.

Στὸ ἐσωτερικὸ λευκὸ ἵζημα καλύπτει τὸ μαῦρο ἐπίχρισμα. Στὸ ἐσωτερικὸ σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ὄλικὸ κόκκινου χρώματος. "Υψ. 0,03 μ., διάμ. χείλους 0,02 μ., διάμ. κοιλιᾶς 0,128 μ., διάμ. βάσης 0,018 μ.

Τὸν τύπο αὐτὸν ἔχει διαπραγματευτεῖ ἔξαντλητικὰ ὁ E. Sjöqvist στὸ AJA, LXIV; 1960, 78 κ.έ., πίν. 19-20, μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Morgantina¹. Οἱ τέσσερις τύποι τοὺς ὅποιονς ἔχει τίθεσθαι (1, 2, 3A-B, 4) καλύπτουν τὴ διάρκεια ἐνάμιση περίπου αἰώνα (3ο καὶ α' μισὸ τοῦ 2ου αἰ.), χωρὶς ὅμως ἀνάλογη μορφικὴ καὶ χρονικὴ ἔξελιξη. Τὰ δονομάζει ἀγγεῖα γιὰ φαρμακευτικὰ προϊόντα καὶ διακρίνει τὰ ἀγγεῖα τῶν τύπων 1 καὶ 2 σὰν ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσης, ἐνῶ αὐτὰ τοῦ τύπου 3 σὰν ἀγγεῖα μὲ ἀναθηματικὸ χαρακτήρα. Τὰ συνδέει μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης. Γιὰ τὸν τύπο 4 μὲ τὸν ὅποιο πλησιάζει περισσότερο τὸ ἀγγεῖο τοῦ τάφου Δ' ἀναφέρει πώς συναντᾶται «In both sacre and profane environments» καὶ πώς «their basic shape with its many variations is that of an ointment bottle and more than that can hardly be said». Ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῆς Morgantina κανένα δὲν εἶχε ταφικὴ χρήση. Ἀντίθετα ἀγγεῖα αὐτοῦ τοῦ τύπου βρέθηκαν κατὰ ζεύγη στὴν Κόρινθο, σὲ τάφους τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ποὺ ὅμως πρέπει νὰ τονισθεῖ δὲν προχωροῦν μετὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Πάντως γιὰ τὸ ἀγγεῖο τοῦ τάφου Δ' ἀξιοπρόσεκτο εἶναι καὶ τὸ κόκκινο ὄλικό, τοῦ ὅποιου ὑπολείμματα σώζονται στὸ ἐσωτερικό του. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ κάποια οὐσία καλλωπιστική².

Πνξίδες³

1) (B.E. 289/1977). Πυξίδα ἀκέραια. Τὸ σῶμα ἀρχίζει μὲ βάση κωνικὴ ποὺ στὸ προφίλ παρουσιάζει ἔναν τροχίλο ἀνάμεσα σὲ δύο σπεῖρες. Στὴ συνέχεια ἀνεβαίνει πρὸς τὰ πάνω κωνικά, ἀλλὰ ἀντίστροφα πρὸς τὴ βάση καὶ καταλήγει σὲ στεφάνι πλ. 0,023 μ., ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἄκρο τοῦ ὅποιου ὅψωνονται οἱ πλευρὲς τοῦ σώματος μὲ ἐλαφριὰ πρὸς τὰ μέσα κλίση. "Υψ. 0,10 μ., διάμ. χείλους 0,068 μ., διάμ. βάσης 0,053 μ.

Τὸ πῶμα ἔχει πλευρὲς κάθετες καὶ θολωτὴ κάλυψη. Φέρει ἐπίσης στεφάνι ἀνάλογο μὲ αὐτὸν τοῦ σώματος. Εἶναι διακοσμημένο στὰ τοιχώματα καὶ στὸ στεφάνι μὲ γραπτὲς λευκὲς ταινίες καὶ χαράξεις. Ἡ θολωτὴ κορυφὴ

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ AJA μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στὸ R. E d w a r d s, Corinth VII, Corinthian Hellenistic Pottery, Princeton 1975, 99 «Ointment-pots», καὶ στὴν «Hesperia» XVII (1948) πίν. LXIX, 4, ὅπου ὅμως τὰ παραδείγματα είναι μολύβδινα.

2. R. J. Forbes, Studies in Ancient Technology, III (1955), «Cosmetics and Perfumes in Antiquity», 40.

3. Ἡ πιὸ πρόσφατη διαπραγμάτευση τοῦ σχήματος καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ πάλι στὸ βιβλίο τῶν Σ. Δρούγον - Γ. Τούρατσογλού, ὁ.π., 140-148, σχ. 28-33.

του φέρει σύνθετο διακοσμητικό μοτίβο, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο καὶ δύο διμόκεντρους κύκλους στὴ συνέχεια, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐναλλάσσονται γραπτὰ λογχόσχημα φύλλα στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας, ἀκολουθούμενα ἀπὸ τρεῖς λευκὲς στιγμὲς μὲ ἐπάλληλα ὀδόσχημα χαρακτὰ σχέδια, ποὺ στὸ κέντρο τοὺς φέρουν ἐπίσης μὰ γραπτὴ λευκὴ στιγμή¹. "Ψ. 0,088 μ., διάμ. χείλους 0,128 μ. Τόσο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ διακοσμητικὸ μοτίβο πλησιάζει πρὸς τὴν πυξίδα Π 1342 τῶν τάφων τῆς Βέροιας, τὴν ὁποίᾳ οἱ μελετητὲς χρονολογοῦν στὸ β' τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

2) (B.E. 262/1977) (σχ. 11, εἰκ. 11). Πυξίδα. Στὸ σῶμα τρία πόδια μὲ παράσταση σφίγγας (τὰ δύο συμπληρωμένα) ἀνακρατοῦν στεφάνι, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἄκρο τοῦ ὁποίου ὑψώνονται οἱ κάθετες πλευρὲς τοῦ σώματος. Γάνωμα ποὺ κυμαίνεται ἀνάμεσα στὸ καστανὸ καὶ στὸ κεραμιδὶ καλύπτει τὸν ἀνοιχτὸ κόκκινο πηλό. Στὸ σωζόμενο πόδι ὑπολείμματα ἀπὸ ἰῶδες χρῶμα. "Ψ. 0,132 μ., διάμ. χείλους 0,084 μ.

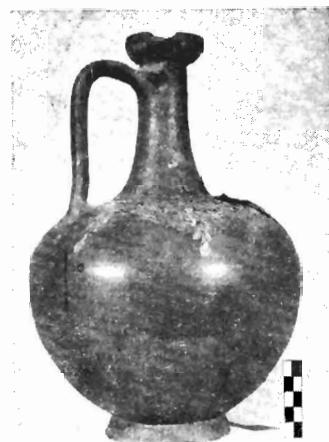
Τὸ πῶμα ἔχει τοιχώματα ποὺ στὴν κάτω τοὺς πλευρὰ ἀνοίγουν ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω καὶ θολωτὴ κάλυψη. Φέρει στεφάνι ἀνάλογο μὲ αὐτὸ τοῦ σώματος. Γάνωμα καστανὸ ἀποτυχημένο καλύπτει τὸν κίτρινο πηλό². Πάνω στὸ γάνωμα ἔχει ἀποτεθεῖ ἡ διακόσμηση ποὺ εἶναι: α) στὰ τοιχώματα: χαράξεις, γραπτὲς λευκὲς ταινίες καὶ γραπτὴ διπλὴ φυλλοστοιχία μὲ ἐναλλαγὴ λευκῶν φύλλων καὶ φύλλων στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας, β) στὸ στεφάνι: γλωσσωτὸ κόσμημα στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας, καὶ γ) στὴ θολωτὴ κάλυψη: φυλλοστοιχία στὸ χρῶμα τῆς ὥχρας καὶ ἀνάγλυφη πήλινη προτομή, προσαριθμένη στὸ κέντρο τῆς χωρὶς ὅμως ἴδιαίτερα διαμορφωμένο Tondo. Παριστάνεται τὸ στῆθος καὶ ὁ δεξιὸς ὄμοις γυναικείας μορφῆς, Ἱσως ἡ Ἀφροδίτη, τῆς ὁποίας τὸ κεφάλι στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ καλύπτεται στὸ πίσω μέρος μὲ καλύπτρα, ποὺ φτάνει μέχρι τοὺς ὄμους. "Ψ. 0,13 μ., διάμ. χείλους 0,124 μ. Συνολικὸ ψ. 0,19 μ. Ἡ πυξίδα τοῦ τάφου Δ' συγγενεύει μὲ τὶς πυξίδες τῆς Βέροιας Π 1208-1209 ὡς πρὸς τὸν ἀβαθή, ἐλλειψοειδὴ πυθμένα καὶ Π 1210 ὡς πρὸς τὸ περίγραμμα τοῦ πώματος, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς, δρως καὶ 3λα τὸ εὑρήματα ὅπὸ τὴν ταφὴ τοῦ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου τοῦ τάφου στὸ οἰκ. Σανόπουλου-Θεοδωρίδη, στὰ χρόνια ἀμέσως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

1. Στοὺς τάφους τῆς Βέροιας τὸ μοτίβο αὐτὸ μὲ τὴ μεικτὴ τεχνικὴ ποὺ ὄνομάζεται «στεφάνι ἀπὸ διαλυμένο κυμάτιο καὶ φύλλα» θεωρεῖται μακεδονικό, δ.π., 162.

2. Ἡ διαφορὰ τοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ τοῦ σώματος (κόκκινος) καὶ τοῦ πώματος (κίτρινος) πιθανότατα προϋποθέτει πῶς ἀρχικὰ αὐτὰ τὰ δύο δὲν συνανήκαν.

Λάγυνος¹

(Β.Ε. 286/1977) (σχ. 12, εἰκ. 12). Λάγυνος ἀπολεπισμένη στήν περιοχὴ τοῦ ὅμου καὶ σπασμένη σ' ἔνα τμῆμα τοῦ χείλους. Ψηλὴ δακτυλιόσχημη βάση, κοιλιὰ σφαιρική. Λαιμὸς κυλινδρικὸς ποὺ στενεύει πρὸς τὸ χεῖλος καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν ὅμο μὲ ἔνα πλαστικὸ δακτυλίδι. Χεῖλος φαρδύτερο ἀπὸ τὸ λαιμό, ἀρκετὰ ψηλὸ μὲ κυρτὸ προφίλ. Στὸ σημεῖο κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὅπου ἀπολήγει ἡ λαβή, ἔχουν προστεθεῖ στὸ λαιμὸ δύο πλαστικὲς ἀποφύσεις. Πηλὸς κόκκινος. Γάνωμα κεραμιδί. Ἔξι κλαδιὰ στὸ χρῶμα τῆς ὁχρας ἔκεινοῦ ἀπὸ τὴ βάση τοῦ λαιμοῦ καὶ ἀπλώνονται ἀκτινωτὰ στὸν ὅμο τοῦ ἄγγείου. "Υψ. 0,252 μ., διάμ. χείλους 0,049 μ., διάμ. βάσης 0,083 μ.

Εἰκ. 12. Λάγυνος.

Εἰκ. 13. Μεγαρικὸς σκύφος.

Εἰκ. 14. Γυναικεῖο εἰδώλιο.

Μεγαρικὸς σκύφος²

(Β.Ε. 303/1977) (εἰκ. 13). Τμῆμα μεγαρικοῦ σκύφου ποὺ σώζει τόσο τὴ βάση ὅσο καὶ τὸ χεῖλος. Στὴ βάση δύο ἐπάλληλοι πλαστικοὶ ρόδακες μὲ δοκτῷ καὶ δεκαέξι πέταλα ποὺ περιβάλλονται ὅπὸ δύο διμόκεντρους δακτυλίους. Ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸ ἔκεινον τὰ μακριὰ λογχόσχημα φύλλα μὲ ἀποστρογγυλευμένη ἄκρη ποὺ διακοσμοῦν τὸ σῶμα τοῦ ἄγγείου. Μετὰ ἀκολου-

1. Γιὰ τὴν κατάταξη τοῦ ἄγγείου στὶς λάγυνους καὶ γενικὰ γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση: α) G. L e g o u x , Lagynos, Paris 1913. β) P h. B r u n e a u , Tombes d'Argos, BCH 94(1970) 513, εἰκ. 208, 209, χωρὶς διμος ἰδιαίτερα βοηθητικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ χρονολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ σχῆματος.

2. B. L. H. T h o m p s o n , δ.π., 454, 456, 457, ὅπου δίνονται ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ τύπου, τόσο γιὰ τὸ σχῆμα ὅσο καὶ γιὰ τὴ διακόσμηση.

θεῖ ζώνη, τῆς δποίας τὸ ὀνάγλυφο μοτίβο δὲν διακρίνεται, καὶ τέλος τὸ χεῖλος μὲ πλαστικὸ δακτυλίδι ἔξωτερικὰ καὶ αὐλάκωση ἔσωτερικά. Ἡ μορφὴ τοῦ χείλους, ποὺ θεωρεῖται ἴδιόμορφο καὶ στὸ ἀνάλογο παράδειγμα ἀπὸ τὴ Βέροια¹, πρέπει νὰ εἶναι μιὰ τοπικὴ μακεδονικὴ δημιουργία. Πηλὸς γκρίζος, γάνωμα μαῦρο κακῆς ποιότητας. “Υψ. σωζ. 0,078 μ.

”Οστρακα

- 1) Βάση μυροδοχείου μὲ τὴν ἀρχὴν ποδιοῦ. Προχειροφτιαγμένη. Διάτρητη μέχρι τὸν πυθμένα. Σωζ. ὕψ. 0,022 μ., διάμ. 0,033 μ.
- 2) Στόμιο ἀπὸ μικρὸ ἀβαθὲς σκυφίδιο.
- 3) ”Οστρακα ἀπὸ πινάκιο.
- 4) Λαιμὸς μυροδοχείου ὕψ. 0,057 μ.
- 5) Τμῆμα κοιλιᾶς μυροδοχείου.

Πήλινο κονυμπὶ

Διάμ. 0,023 μ.

Εἰδώλια

”Ολα τὰ εύρηματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀριθμ. 4, βρέθηκαν στὴν ἐπίχωση τοῦ δρόμου τοῦ τάφου. Εἶναι ἀποσπασματικά, ὅχι ἀξιόλογα δείγματα τοῦ σημαντικοῦ κοροπλαστικοῦ ἐργαστηρίου, ποὺ μὲ τὶς πρόσφατες ἀνασκαφές ἐντοπίστηκε στὴν Πέλλα.

1) (B.E. 309/1977) (εἰκ. 14). Πήλινο γυναικεῖο εἰδώλιο. “Εχουν σπάσει καὶ λείπουν τὸ κεφάλι, τμῆμα τῆς βάσης καὶ τμῆμα τοῦ πίσω μέρους. Ἡ μορφὴ παριστάνεται πάνω σὲ ψηλὴ βάση μὲ στάσιμο σκέλος τὸ ἀριστερὸ καὶ ἄνετο τὸ δεξῖ, ποὺ κατευθύνεται ἐλαφρὰ πρὸς τὰ πίσω καὶ πλάγια. Φορᾶ χιτώνα καὶ ἴμάτιο. Διακρίνονται οἱ κάθετες πτυχὲς τοῦ χιτώνα μόνο στὸ κάτω μέρος. Τὸ ἴμάτιο εἶναι τυλιγμένο γύρω ἀπὸ τὸν κορμὸ καὶ καλύπτει ἀκόμη καὶ τὰ χέρια ποὺ τὸ συγκρατοῦν. τὸ ἀριστερὸ στὴ μέση καὶ τὸ δεξὶ χαμηλωμένο στὴν κοιλιά².

Οἱ πτυχὲς τοῦ ἴματίου εἶναι πολὺ σχηματοποιημένες, πιθανότατα γιατὶ τὸ εἰδώλιο προέρχεται ἀπὸ μήτρα ποὺ ἔχει φθαρεῖ ἀπὸ τὴ συνεχὴ χρήση. Ἡ πίσω πλευρά του εἶναι ἀδιαμόρφωτη, μὲ ὅπῃ ὀπτήσεως σχεδὸν ἐλλειψοειδή. Πηλὸς κόκκινος ἔξωτερικά, γκρίζος στὸ μέσο. “Υψ. 0,125 μ. Ο τύπος εἶναι πολὺ διαδεδομένος στὴν Πέλλα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ παράδειγμα

1. Βλ. Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 150.

2. Γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν δόπονο ἔχει φορεθεῖ τὸ ἴμάτιο βλ. M. Bieber, Ancient Copies, New York 1977, πίν. 564.

τοῦ τάφου Δ' ἔχουν βρεθεῖ ἄλλα τοῦ ἴδιου τύπου και διαφορετικῶν διαστάσεων σὲ ἔνα διπλανὸ θαλαμωτὸ τάφο, τὸ Γ'. Μὲ τὰ παραδείγματα τοῦ τάφου Γ' μποροῦμε νὰ ἔχουμε πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ τύπου και νὰ δεχθοῦμε πώς και στὸ δικό μας εἰδώλιο τὸ ἴματιο ἀνέβαινε ψηλὰ και κάλυπτε τὸ κεφάλι. Οὐσιαστικὰ ὁ τύπος ἀνήκει στὴν παράδοση τοῦ «*Tanagra style*», ὅπως αὐτὸ ἐξελίχθηκε στὴν ὕστερη ἐλληνιστικὴ ἐποχή¹. Σύγχρονο παράδειγμα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ οἰκ. Θώμογλου στὴ Βέροια² ταιριάζει στὴν ἐνδυμασία μὲ τὸ εἰδώλιο τοῦ τάφου Δ', διαφέρει ὅμως στὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς και στὸ δὲ δὲν ἔχει βάση.

2. (B.E. 310/1977). Τμῆμα πήλινου εἰδωλίου τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὸ προηγούμενο. Σ' αὐτὸ διακρίνεται πιὸ ἔντονα ἡ παρυφὴ τοῦ ἴματίου ποὺ καλύπτοντας τὸ κεφάλι περνᾶ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ λαιμὸ και συγκρατεῖται μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι.

3. (B.E. 306/1977). Τμῆμα βάσης, πιθανότατα ἀπὸ εἰδώλιο τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὰ 1 και 2. Σώζεται τὸ ἐμπρὸς μέρος τῆς βάσης, τὸ δεξὶ ἄκρο πόδι τῆς μορφῆς και ἡ παρυφὴ τοῦ χιτώνα. "Υψ. 0,062 μ. Γιὰ τὴ μορφὴ τῆς βάσης μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ: D. B. Thompson. *The Terracotta figurines of the Hellenistic period*, Princeton 1963, 17, ὅπου οἱ ψηλὲς ἐλλειψοειδεῖς βάσεις θεωροῦνται χαρακτηριστικὲς γιὰ τὴν ὕστερη ἐλληνιστικὴ και πρώιμη ρωμαϊκὴ περίοδο. "Ομοια ἡ βάση 168 τοῦ καταλόγου τῆς Thompson ταιριάζει μὲ αὐτὴ τοῦ τάφου Δ' (Base and style of Late Second to First Century B.C.).

4. (B.E. 311/1977). Τμῆμα πήλινου εἰδωλίου. Σώζεται ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῆς μορφῆς ἀπὸ τὴ μέση ὅψ τὸ λαιμό. Φορᾶ χλαμύδα ποὺ πορπάνεται στὸ δεξιὸ ὅμο ἀφήνοντας γυμνὸ τὸ βραχίονα, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει τὴ χειρίδα τοῦ χιτώνα. Πηλὸς κόκκινος ἐξωτερικά, μαῦρος ἐσωτερικά. "Υψ. 0,055 μ.

5. (B.E. 308/1977). Τμῆμα πήλινου εἰδωλίου. Σώζεται ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ μορφῆς πάνω σὲ βάση, μέχρι τὸ στῆθος και τὸν ἀριστερὸ ὅμο. Τὸ ἀριστερὸ πόδι τῆς μορφῆς πηγαίνει πρὸς τὰ πίσω και οἱ πτυχὲς τοῦ χιτώνα πέφτουν κάθετα ἀπὸ τὸν ὅμο και ἀνοίγουν πρὸς τὰ κάτω. Πηλὸς κόκκινος ἐξωτερικά, μαῦρος ἐσωτερικά. "Υψ. 0,092 μ.

6. Τμῆμα πίσω πλευρᾶς εἰδωλίου μὲ ὑπολείμματα λευκοῦ χρώματος. Πηλὸς κόκκινος ἐξωτερικά, μαῦρος ἐσωτερικά. "Υψ. 0,077 μ.

7. Τμῆμα βάσης εἰδωλίου, ύψ. 0,036 μ. Πηλὸς κόκκινος ἐξωτερικά, μαῦρος ἐσωτερικά.

8. Πόδι αἰλουροειδοῦς. Πηλὸς γκρίζος. Μῆκος 0,065 μ. Γιὰ ἀνάλογο

1. R. A. Higgins, *Greek Terracottas*, London 1927, 99 «The Late Hellenistic Style».

2. Βλ. Σ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 65, Π 1499, πίν. 32.

παράδειγμα A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite, Delos XXIII*, ἀρ. 1329, 278, ἀρ. 1329, πίν. 99.

9. Πήλινο εἰδώλιο περιστεριοῦ, τοῦ δποίου ἔχουν σπάσει τὰ φτερά. Πηλός κόκκινος. "Υψ. 0,02¹.

Μετάλλια

Σιδερένια

1. (Β.Ε. 318/1977). Σιδερένια πόρπη, τῆς ὁποίας ἔχει σπάσει ἐλατήριο καὶ ἡ περόνη. Μῆκ. 0,069 μ., πλάτ. μέγιστο 0,011 μ. Γιὰ τὸν τύπο μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στὸν Blikenberg², ὅπου θεωρεῖται τύπος εἰσαγμένος ἀπὸ τὴ βόρεια βαλκανικὴ χερσόνησο, καὶ στὸν Truhelka³, ποὺ τὸν χρονολογεῖ στὴ μέση περίοδο «La tene» 250-100 π.Χ. Πόρπη τοῦ ἵδιου τύπου, μεταγενέστερη ὅμως, ἔχει βρεθεῖ στὸ λεγόμενο μακεδονικὸ τάφο τοῦ Καλλίου⁴. Πιὸ πρόσφατη παραπομπὴ στὸ ἄρθρο τοῦ Rolley⁵, ὅπου οἱ πόρπες ἀντῆς τῆς μορφῆς θεωροῦνται Ἰλλυρικῆς καταγωγῆς. Στὸ ἵδιο ἄρθρο ὑπάρχουν καὶ οἱ τελευταῖς ἀπόψεις γιὰ τὴν παρουσία τέτοιων βαρβαρικῶν ἀντικειμένων στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο.

2. (Β.Ε. 319/1977). Σιδερένια τετράγωνη κλειδαριά, ἔγλινου κιβωτιδίου, τοῦ δποίου ὑπολείμματα σώζονται στὸ πίσω μέρος τῆς κλειδαριᾶς.

Στὶς τέσσερις γωνίες της διατηροῦνται τὰ καρφιὰ προσαρμογῆς. Τρία ἀνοίγματα σχετίζονται μὲ τὴν ἀσφάλεια τῆς κλειδαριᾶς. Στὸ ἕνα σώζεται καὶ τὸ κλειδί, δηλ. ἔνας δακτύλιος, ποὺ στὸ πίσω μέρος του ἔχουν προσαρτηθεῖ πέντε μακρόστενα κυλινδρικὰ στελέχη.

Ἡ κλειδαριὰ εἶναι λακωνικοῦ τύπου⁶. Ἀνάλογες ἔχουν σωθεῖ καὶ στοὺς τάφους τῆς Βέροιας⁷. Τὰ ἔγλινα κιβωτίδια τους πρέπει νὰ περιεῖχαν κατὰ τοὺς μελετητὲς «πολύτιμα, ἀλλὰ ἀπὸ φθαρτὴ ὄλη, δῶρα ἢ ἀτομικὰ εἰδη (ὑφάσματα)».

3. (Β.Ε. 315/1977) (εἰκ. 15). Ψαλίδι σιδερένιο. Ἀποτελεῖται ὀπὸ δύο στελέχη ποὺ στὸ ἕνα τους ἀκρο γωνιάζουν σὲ δρήῃ γωνία καὶ ἐνώνονται. Στὸ ἄλλο ἀκρο πλαταίνουν καὶ δημιουργοῦν τὶς λεπίδες τοῦ ψαλιδιοῦ μὲ τὴ μία πλευρὰ εὐθεία καὶ τὴν ἄλλη λοξή. Μῆκος 0,10 μ⁸.

1. Bl. D. Thompson, δ.π., 141, ἀρ. 289, 290.

2. Chr. Blikenberg, Fibules grecques et orientales, Kobenhavn 1926, 15, εἰκ. 2.

3. M. Truhelka, W. MB XII (1912) 23 κ.ἔ.

4. B. Πετράκου, ΑΔ 27 (1972), Χρονικά, 378, πίν. 319 α.

5. Cl. Rolley, BCH Suppl. IV (1977) 445, φωτ. 7, 9.

6. D. M. Robinson, Olynthus VIII, 262.

7. Bl. Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 79, ἀρ. M977 καὶ 179, σχέδ. 48, πίν. 54.

8. Γιὰ τὴ χρήση ψαλιδιοῦ σὰν νεκρικοῦ κτερίσματος καὶ μάλιστα σὲ τάφο γυναικεῖο βλ. Ἀλ. Δάφφα - Νικονάνον, Ἐλληνιστικὸς τάφος τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς

4. (B.E. 316/1977). α) Συγκολλημένη σιδερένια στλεγγίδα, πολὺ δξειδωμένη. Ἡ λεπίδα της είναι κοίλη. Ἡ λαβή στὸ ἐμπρὸς μέρος ἔχει διατομὴ σὲ σχῆμα Π, ἐνῷ στὸ πίσω σχῆμα ἀμβλείας γωνίας καὶ τελειώνει μὲ μία φυλλόσχημη ἀπόληξη. Μῆκ. 0,215 μ.

(B.E. 317/1977). β) Συγκολλημένη σιδερένια στλεγγίδα. Ἡ λεπίδα είναι κοίλη. Ἡ λαβή ἔχει ὀρθογώνια διατομὴ καὶ ἐνώνεται σχεδὸν τελείως μὲ τὸ ἐμπρὸς μέρος. Μῆκ. 0,21 μ.¹

Eἰκ. 15. Σιδερένιο ψαλίδι.

Eἰκ. 16. Μολύβδινη πυξίδα ἀρ. 2.

5. (B.E. 320/1977). Σιδερένια αἰχμὴ ὀρθογώνιας διατομῆς πολὺ δξειδωμένη. Μῆκ. 0,102 μ.

Μολύβδινα (μολύβδινες πυξίδες)

1. (B.E. 304/1977). Μολύβδινη πυξίδα μὲ τὸ πῶμα της, συμπληρωμένη. Τὸ σῶμα ἔχει ἐπίπεδο πυθμένα καὶ πλευρὲς ποὺ συγκλίνουν ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα. Ἐχει διαστάσεις: Ὕψ. 0,03 μ., διάμ. χείλους 0,014 μ., διάμ. πυθμένα 0,045 μ. Τὸ πῶμα στὴν ὁριζόντια ἐπάνω ἐπιφάνεια φέρει κυκλικὸ αὐλάκι. Οἱ πλευρὲς του, μικροῦ ὑψους, ἀνοίγουν ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Ἐχει διαστάσεις: Ὕψ. 0,01 μ., διάμ. 0,046 μ. Συνολικὸ ὕψος πυξίδας 0,035 μ.

2. (B.E. 305/1977) (εἰκ. 16). Μολύβδινη πυξίδα μὲ τὸ πῶμα της. Τὸ σῶμα της ἔχει ἐπίπεδο πυθμένα μὲ πλευρὲς ποὺ συγκλίνουν πρὸς τὰ μέσα. Ἐχει διαστάσεις: Ὕψ. 0,046 μ., διάμ. χείλους 0,065 μ., διάμ. πυθμένα 0,07 μ.

Τὸ πῶμα ἔχει πλευρὲς μὲ ἐλαφρὰ κοῖλο προφίλ καὶ κορυφὴ διακοσμημένη μὲ δύο ὄμοκεντρους κύκλους (δε δεύτερος ἔχει μικρότερη διάμετρο, βρίσκεται ἐπάνω στὸν πρῶτο καὶ στὸ κέντρο του φέρει στέλεχος σὰν λαβῆ). Ἐχει ὕψος 0,45 μ., διάμ. χείλους 0,071 μ.

Βεργίνας, «Μακεδονικὰ» 9 (1969) 234-236, καὶ Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 180.

1. Γιὰ τὴν ἔξελιξη τοῦ σχήματος τῆς στλεγγίδας καὶ ἴδιαίτερα τῶν λαβῶν βλ. τὸ παλιό βιβλίο τῆς G. M. A. Richter, Greek, Etruscan and Roman Bronzes, 1915, 292.

'Επίσης Σ. Δρούγον - Γ. Τουράτσογλου, 69 (M 949 μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία) καὶ 179, πίν. 44 καὶ 54.

3. Δύο τμήματα τρίτης μολύβδινης πυξίδας. Διάμ. χείλους 0,055 μ. Πυξίδες μὲ παρόμοιο σχῆμα σὰν ἀγγεῖα τουαλέτας ἢ σὰν ἀγγεῖα ἀναθηματικοῦ περιεχομένου ἔχουν βρεθεῖ σὲ τάφους τῆς Δήλου, τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Κύπρου, τῆς Λευκάδας¹. Στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας πυξίδες μολύβδινες ἀναφέρονται ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Βέροια². Ἀγγεῖα μὲ παρόμοιο σχῆμα καὶ λατρευτικὴ χρήση ἀναφέρονται ἀπὸ τὸ Γ. Ι. Δεσπίνη (Ἀνδριάς ἰερείας ἐκ Μεσσήνης, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Β', 220-238), δόπου καὶ ταυτίζονται μὲ τὶς λιβανωτρίδες ἢ λιβανωτίδες, ποὺ ἀναφέρονται σὲ καταλόγους ἱερειῶν. Στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια μεγάλες μολύβδινες πυξίδες χρησιμοποιοῦνται σὰν νεκρικὲς κάλπες.

Χάλκινα

1. Χάλκινος δακτύλιος, διάμ. 0,02 μ. Βρέθηκε μαζὶ μὲ δργανικὸ οὐλικό, ἵσως ὑπολείμματα δστοῦ.
2. Σπασμένο ἔλασμα μὲ δπὴ γιὰ μικρὰ χάλκινα καρφιά. "Υψ. 0,02 μ. Πρέπει νὰ χρησίμευε σὰν ἐπένδυση ξύλινου κιβωτίου.

Μικρὴ χάλκινη λαβὴ ἀπὸ σύρμα σὲ σχῆμα Ω. Ἐχει ὑψος 0,02 μ. καὶ ἄνοιγμα 0,018 μ. Βρέθηκε κοντὰ στὸ προηγούμενο ἔλασμα. Γιὰ παρόμοια λαβὴ βλ. Ι. Βοκοτοπούλου, "Οδηγὸς Μουσείου Ἰωαννίνων, Ἀθῆναι 1973, 70, ἡ λαβὴ μὲ τὸν ἀριθμὸ 587 στὴν προθήκη 18 τῆς αἱθουσας Α ἔχει σχεδὸν τὶς ἴδιες διαστάσεις μὲ αὐτὴ τοῦ τάφου Δ'.

Χρυσὰ

1. (B.E. 314/1977) (εἰκ. 17). Λογχόσχημα φύλλα δύο τύπων: 'Ο ἔνας μῆκ. 0,03 μ. φέρει στὴν πλατιὰ πλευρά του ἄνοιγμα ἀπ' ὅπου περνά χρυσὸ στέλεχος ἀναδιπλωμένο στὸ ἐλεύθερο ἄκρο του γιὰ προσάρτηση.

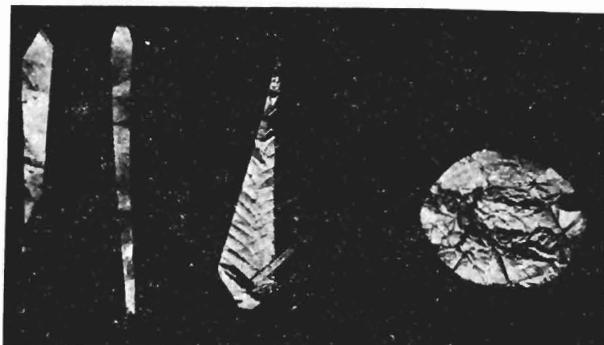
'Ο δεύτερος μὲ τὸ ἴδιο μῆκος ἔχει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο σχῆμα. Καὶ οἱ δύο τύποι φέρουν χαρακτὲς τὶς νευρώσεις. Βρέθηκαν τόσο στὴν ἀνατολικὴ ὅσο καὶ στὴ δυτικὴ κλίνη τοῦ θαλάμου στὴν περιοχὴ τοῦ κρανίου. Ἰσως ἥταν προσαρτημένα σὲ κάποιο κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ, ἀφοῦ δὲν βρέθηκε ἄλλο στέλεχος γιὰ στεφάνι. 'Ανάλογο παράδειγμα χρήστης μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ σὲ μεταγενέστερη ταφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν Ἀθήνα³.

1. W. Deonna, Le mobilier delien, Delos XVIII, 237. E. Breccia, La necropoli di Sciatbi, Catalogue général du Musée Alexandrie, 174, no. 564. Cesnola, Salaminia, 67, πίν. 6, ἀρ. 13, 15. K. Kostoglou, ΑΔ 25 (1970), Χρονικὰ B2, 331, πίν. 280α.

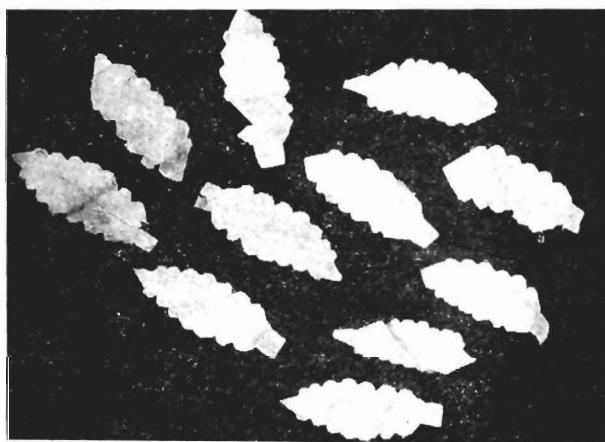
2. Φ. Πέτσας, ΑΔ 22 (1967), Χρονικὰ B2, 391 (μαζὶ μὲ νόμισμα Φιλίππου Ε'). Σ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, δ.π., 39, πίν. 14.

3. T. Leslie Shear, Excavations in the Athenian Agora, AJA LIV (36) 203, εἰκ. 25.

2. (Β.Ε. 314α/1977) (εἰκ. 17). Χρυσή δανάκη, διάμ. 0,016 μ. Βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ θαλάμου¹.
 3. (Β.Ε. 314β/1977) (εἰκ. 18). 11 χρυσὰ φύλλα βελανιδιᾶς μὲ ἐγχάρακτες

Εἰκ. 17. Λογχόσχημα χρυσὰ φύλλα. Χρυσή δανάκη.

Εἰκ. 18. Χρυσὰ φύλλα βελανιδιᾶς.

νευρώσεις, διαστάσεων: μῆκ. 0,04 μ., πλ. 0,015 μ. Βρέθηκαν στὴ νεκρικὴ κάλπη τῆς δυτικῆς κλίνης τοῦ προθαλάμου. Ὁ τρόπος κατασκευῆς τους περιγράφεται σὲ σύγχρονα εὑρήματα ἀπὸ τὴν Πάτρα². Ὁ ἴδιος τρόπος κατασκευῆς πρέπει νὰ χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ τὰ λογχόσχημα φύλλα.

1. Ἐργον ΑΕ 1957, Ἀμφίπολις, 39, εἰκ. 41.

2. H. Comfort, A Hoard of Greek Jewelery, AJA LIV (1950) 121 κ.ξ.

Χρονολόγηση-Συμπέρασμα

'Ο τάφος Δ' είναι cίκογενειακός μὲ συνεχὴ χρήση σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Τὰ ενδρήματά του, ἀπλὰ καὶ φτωχικά σὲ σχέση μὲ τὰ εὐρήματα πολλῶν ἄλλων τάφων, φωτίζουν ὡστόσο μία ἀκόμη πλευρὰ τοῦ μακεδονικοῦ κόσμου. Χρονολογοῦνται τὰ περισσότερα μετὰ τὰ μέσα καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰώνα καὶ κάνουν φανερὸ δτι ἡ ζωὴ στὴν Πέλλα συνεχίζεται χωρὶς διακοπὴ καὶ μετὰ τὴν «καταστροφὴν» τοῦ 168 π.Χ., γεγονὸς ποὺ τεκμηριώνεται τόσο ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγὲς δσο καὶ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες: 'Η Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντοπούλου, Πέλλα I, Ἰστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ Μαρτυρίαι, ἐν Ἀθήναις 1971, 90, σημειώνει: «τὰ περὶ τὴν καταστροφὴν δθεν τῆς πόλεως παραμένουν ἀγνωστα, διότι καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον XLIV 45. 4-5 τοῦ Λιβίου, δπου γίνεται λόγος περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως, οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ λεηλασίας αἰτῆς», καὶ δ. Χ. Μακαρόνας, 'Ανασκαφαὶ Πέλλης, Α.Δ. 1960, Κείμενον, σελ. 81, παρατηρεῖ: «Ἐκ τῶν εὑρημάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν δξυπυθμένων ἀμφορέων κ λ.π. ἀγγείων, τεκμαίρεται δτι αἱ οἰκίαι τοῦ τετραγώνου τούτου κατφοῦντο καὶ κατὰ τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα, ἥτοι καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων»¹.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

1. Ἀνάλογα καὶ στοῦ Ph. Petsas, Pella, Alexander the Great's Capital, Thessaloniki 1978, 45, 82, 136.

SUMMARY

Anastasia Chrysostomou, The Rock-cut Chamber Tomb D
in Pella

The rock-cut chamber tomb D was discovered in the area east of ancient Pella, in October 1977, during the construction of an enormous water pipe from Aravissos to Thessaloniki. According to the known typology of the subterranean tombs, it has an antechamber and chamber, both in the same direction, from N-S, and a long «dromos» in front of a simple, without façade, entrance. Inside the tomb, there were found klinai, cut into the rock, two in the antechamber and three in the chamber. Iron nails and, in two cases, pieces of wood, prove that the bodies were laid on wooden biers. Cremated bone was gathered in the northern corner of the two klinai of the antechamber. The placement of the offerings beside the head and the feet of the dead, indicates certain identity in burial customs to those observed in other parts of Greece as in Veroia, Corinth, Pylos, etc. The grave goods consisted mainly of ceramic vessels (lamps, unguentaria, amphoras, pyxides, a plate, a megarian bowl, etc.) metal objects (gold leaves, lead pyxides) and various other objects. The offerings can be dated in the 2nd century B.C., namely after the middle of the century, and indicate that the city of Pella though in a poor and deteriorating condition, continued to live after the Roman destruction of 168 B.C.